

REPRESENTACIÓ POLÍTICA I CONSELLS GENERALS ALS NUCLIS RURALS DELS PORTS DE MORELLA (1350-1450)

CARLES RABASSA VAQUER

A partir dels anys setanta del segle XIV les comarques septentrionals del País Valencià van experimentar un seguit de transformacions molt profundes com a conseqüència de la creixent inserció en els tràfics comercials de la Mediterrània occidental. La forta demanda de llana per part de mercaders italians (particularment toscans) provocarà importants transformacions econòmiques i, pel que ara ens interessa, també socials, polítiques i fins i tot culturals. El ràpid enriquiment d'un grup de mercaders locals, que actuen com a intermediaris de les grans companyies internacionals i se'n beneficien de la primera comercialització de les llanes i altres productes dedicats a l'exportació, provocarà canvis substancials en les societats locals.² D'aquesta manera se genera en els petits nuclis de les comarques dels Ports de Morella i Maestrat de Montesa una dinàmica de creixent diferenciació social. Els canvis en l'estructura social tenen també el seu reflex en les formes de representació política i organització del poder comunal. L'objectiu d'aquest article és justament analitzar les transformacions que es produeixen en els règims de govern i sistemes electorals als pobles dels Ports de Morella al tombant dels segles XIV-XV.

1. Abreviatures utilitzades: ACA, Arxiu de la Corona d'Aragó; AHEM, Arxiu Històric-Eclesiàstic de Morella; AHN, Archivo Histórico Nacional; AMC, Arxiu Municipal de Castellfort; ANM, Arxiu Notarial de Morella.

2. Federigo MELIS, "La lana della Spagna mediterranea e della Barberia occidentale nei secoli XIII-XIV", *La lana come materia prima. I fenomeni della sua produzione e circolazione nei sec. XIII-XV, Atti delle "Settimane di Studio" e altri Convegni*, Marco SPALLANZANI (ed.), Istituto Internazionale di storia economica F. Datini, Prato, 1974 i Federigo MELIS, "L'area catalano-aragonesa nel sistema economico del Mediterraneo occidentale", *La Corona d'Aragona e il Mediterraneo : aspetti e problemi comuni da Alfonso il Magnanimo a Ferdinando il Cattolico (1416-1516)/ IX Congrès d'Història de la Corona d'Aragó*, Societá Napoletana di Storia patria, Nàpols, 1978, vol. 1, p. 191-210. Carles RABASSA VAQUER, "Comerc" mediterrani i mercaderies locals. Una perspectiva des de les comarques septentrionals valencianes (segle XV)", *Europa: historia, imagen y mito*, Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2008, p. 177-204.

Els estudis sobre el municipi medieval valencià s'han centrat sobretot en la pròpia ciutat de València, la que presenta una vida política més complexa i que en bona mesura servirà de model per a la resta del país. Després de l'interès per institucions forals com els jurats o el justícia que va caracteritzar la producció intel·lectual de la Renaixença valenciana, el cert és que la història institucional no ha atret particularment l'atenció dels historiadors. Tot i això, a hores d'ara coneixem bastant bé l'evolució del govern municipal de la ciutat de València i es poden traçar les seues característiques i fases d'evolució. També algunes viles importants del reialenc, com ara Castelló o Oriola, han rebut estudis importants que permeten establir una perspectiva comparada.³

En canvi, coneixem pitjor el funcionament concret dels llocs petits, en els quals tot i imitant els models de govern municipal que irradien des de la capital sobreviuen particularismes i formes d'organització més rudimentàries. Nosaltres volem centrar l'atenció en la pervivència del consell general, un òrgan problemàtic de contorns imprecisos. En general, seguint l'estudi clàssic de Font Rius sobre els orígens del municipi, la historiografia tendia a equiparar aquests consells generals a les antigues assemblees veïnals, que des de finals del segle XIII anirien sent substituïdes per consells restringits (anomenats simplement "consell") per raons operatives. Hom considera que el creixement de la població faria impossible la convocatòria de tots els veïns, i criteris d'eficàcia i operativitat obligarien a dotar-se d'un òrgan més reduït i tècnic per assessorar i controlar el poder executiu exercit per una magistratura col·legiada que rep diversos noms com jurats, paers, o còsols. Tanmateix, la pervivència dels consells generals més enllà del segle XIII, constatada empíricament, resultava difícil d'encaixar en les estructures polítiques que s'anaven institucionalitzant al llarg del Tres-cents. En general s'explicaven per la necessitat de congregar

3. Per a la ciutat de València Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *València en la crisi del segle XIV*, Edicions 62, Barcelona, 1976; Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *València, municipio medieval. Poder político y luchas ciudadanas, 1239-1418*, Ajuntament de València, València, 1995. Un bon estat de la qüestió per al conjunt del regne (amb referències bibliogràfiques que no volem repetir ací) en José HINOJOSA MONTALVO, "El municipio valenciano en la Edad Media: características y evolución", *Estudios Baleàrics*, 31 (Mallorca, 1989), p. 39-59. Juan A. BARRIO BARRIO, *Gobierno municipal en Orihuela durante el reinado de Alfonso V, 1416-1458*, Universitat d'Alacant, Alacant, 1995. Pau VICIANO, *Regir la cosa pública. Prohoms i poder local a la vila de Castelló (segles XIV-XV)*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2008. Sobre l'extensió del règim institucional valencià al conjunt del regne, seguint el model de la capital, Rafael NARBONA VIZCAÍNO, "Inicios de la organización político-institucional en los municipios valencianos", *Actes del III Congrés d'Estudis de la Marina Alta*, Institut J. Gil Albert, Alacant, 1992, p. 199-208.

tot el veïnat en circumstàncies excepcionals en què s'havien de prendre decisions d'especial rellevància.⁴

En el cas de la vila d'Alacant Juan A. Barrio considera que el seu consell *como en muchos municipios valencianos fue de tipo asambleario o abierto hasta el siglo XV*. De fet l'autor, per a la segona meitat del segle XIV diferencia tres tipus de consell en Alacant: un obert, un semiobert i un de tancant (constituït únicament pels consellers). Esmenta una normativa de l'infant Joan de 1382 per la qual es creava un "consell general" compost per 24 membres (8 per cada mà), a l'estil dels "consells generals" desvirtuats que Max Turull documenta en llocs com Tàrrega.⁵

L'autor que major atenció ha prestat a l'estudi del consell general com a institució és, sens dubte, Max Turull. D'entrada diferencia neta-ment entre consell general (una institució nova nascuda al segle XIV) i les assemblees veïnals obertes. El consell general arreblegaria aquesta pràctica antiga, però com a institució és un fenomen nou del segle XIV. On millor pot exemplificar l'evolució operada i establir una cronologia és en l'estudi del cas de Tàrrega: a finals del segle XIII i inicis del XIV es reuniria encara tota la universitat, però sense rebre encara el nom de consell general. A partir d'inicis del XIV (1313 en el cas de Tàrrega) ja s'esmenta el consell general com a congregació de tota la comunitat. Remarca, però, que la institucionalització d'aquest consell no s'ha produït mitjançant privilegis reials, sinó per la via dels fets, prenent el nom del consell ordinari i modificant-lo. S'opera així una estructuració del govern municipal en tres nivells: el col·legi de jurats o paers que són el poder executiu; un consell restringit com a intermediari entre els magistrats executius i la comunitat; i finalment la universitat, la totalitat dels veïns, constituïda en consell general. Però un cop institucionalitzat es va desvirtuant, va deixant de ser en realitat la congregació de tots els veïns per esdevenir un consell ampliat en el qual, junt als consellers, hi participa una representació dels prohoms per prendre determinats acords, però en cap cas tot el veïnat. És el que passa en Tàrrega a partir de 1369, la

4. Jose Maria FONT RIUS, *Orígenes del régimen municipal en Cataluña*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1946, p.294-304. Segons Rafael Narbona, Rosa Muñoz i Enrique Cruselles, "Antes de finalizar el siglo XIII la asociación vecinal que administraba la vida local habrá perdido su carácter abierto" (Rafael NARBONA, ROSA MUÑOZ, ENRIQUE CRUSELLES, "Las instituciones", *Historia del Pueblo Valenciano*, Manuel CERDÀ (dir.), Levante D. L., València, 1988, vol. 1, p. 271). Per al cas de Castelló Pau VICIANO, *Regir la cosa pública...*, p. 26. O per al cas d'Alzira Antoni FURIÓ, *Camperols del País Valencià. Sueca, una comunitat rural a la tardor de l'Edat Mitjana*, Institució Alfons el Magnànim, València, 1982, p.156-157.

5. Juan A. BARRIO BARRIO, "La organización municipal de Alicante ss. XIV-XV", *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 7 (Alacant, 1988-1989), p. 143-144.

primera regulació del consell general significa en la pràctica acabar amb ell: ja no reuneix tots els veïns sinó que simplement els paers i els 20 consellers elegeixen 30 prohoms (deu per cada mà) per constituir tots junts aquest consell general, que ja no és “la reminiscència d’una assemblea de veïns, sinó la reconversió, amb una carcassa institucional nova i recent de la congregació de tota la universitat”. No obstant, en llocs menuts perdurarà molt més un consell general susceptible de reunir tot el veïnat, com pot documentar a Santa Coloma de Queralt en una data tan tardana com 1454.⁶

En el nostre estudi analitzarem la pervivència dels consells generals als centres menors dels Ports de Morella durant tot el segle XIV i fins a inicis del segle XV. Encara que no disposem de documentació municipal d’aquest període, en el seu lloc comptem amb el ric fons de protocols notariais conservats en la vila de Morella. En ells trobem notícia d’algunes sessions de consell municipal celebrades per diferents afers (elegir síndics, carregar un censal...), o també referències a conflictes produïts arran de l’elecció dels oficials locals. Aquest darrer aspecte és especialment útil, perquè tot i que no coneixem el textos normatius que fixarien el funcionament del sistema, sí que veiem el seu funcionament real a través dels conflictes que s’han generat.

Els centres menors dels Ports de Morella, en oposició a la vila (que tindria un règim diferent i no és objecte del present estudi), presentaven unes acusades característiques rurals abans de les transformacions esdevingudes en el darrer quart del Tres-cents com a conseqüència de la creixent inserció comercial. Evidentment hi hauria diferències entre aldees com el Forcall o Catí, que superaven les 300 cases durant la segona meitat del XIV, i altres llocs de senyoria com Herbés o Sorita que comptaven amb unes poques desenes de focs. Però en tots ells sembla que la pràctica del consell general subsisteix vigorosament durant tot el segle XIV i arriba a les primeres dècades del XV. Uns consells generals que es reunien no

6. Per al cas de Tàrraga Max TURULL RUBINAT, Jaume RIBALTA HARO, “Entre la ‘universitas’ i el ‘Concilium Generale’”. El Consell General a Tàrraga (1313-1396)”, *Urtx. Revista Cultural de l’Urgell*, 2 (Tàrraga, 1990), p. 43 (d’on prové la citació). També sobre el cas de Tàrraga Max TURULL RUBINAT, Jaume RIBALTA HARO, “‘De voluntate universitatis’. La formació i l’expressió de la voluntat del municipi (Tàrraga, 1214-1520)”, *Anuario de Estudios Medievales*, 21 (Barcelona, 1991) p. 176-181 i Max TURULL, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Fundació Noguera, Barcelona, 1990, p. 163-165 (i p. 162 per a Sta. Coloma de Queralt). Per a altres casos com Balaguer o Banyoles Max TURULL, *El Gobierno de la ciudad medieval: administración y finanzas en las ciudades medievales catalanas*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Barcelona, 2009, p. 185 i 199 (en aquest llibre es recullen divuit articles de l’autor, traduïts al castellà, sobre diversos aspectes del govern municipal).

sols per tractar assumptes d'interès general com podien ser l'elecció de síndics que representaren tota la universitat o l'aprovació de l'endeutament del lloc, sinó també per a l'acte de major transcendència política de l'any: l'elecció dels oficials municipals.

El problema ve a l'hora d'interpretar què vol dir exactament "consell general", ja que per als mateixos coetanis el concepte sembla contenir significats diferents i, com hem vist, la historiografia moderna ha heretat la dificultat per definir eixes ambigüitats. En la comarca veïna del Maestrat queda clar que el consell general és aquell on poden participar tots els veïns del lloc, i entre 1384 i 1386 assistim a una autèntica ofensiva del mestre de Montesa, fra Berenguer March, per acabar amb aquesta pràctica en diversos pobles del seu senyoriu.⁷ En el cas dels Ports no sempre queda tan clar, però sí que hi trobem una representació àmplia que cal explicar convenientment. Òbviament ens estem referint únicament als centres menors, a les aldees de Morella. La vila de Morella, amb vora mil cases dins els murs i altres tres-centes escampades pel seu extens terme privatiu en forma de llogarets, masades i masos, presenta una fesomia ben diferent. Tant pel seu volum demogràfic com per la seua estructura social, molt més diferenciada, desenvolupa funcions clarament urbanes sobre el territori, i les seues formes de govern s'acostarien molt més al model urbà de les viles majors del regne.

No és ara espai d'ocupar-nos del orígens del municipi morellà. Però sí vull destacar que abans de confluïr a finals del segle XIII amb el model que estava vigent en València, presentava algunes peculiaritats notables, començant amb l'organització segons el model de vila i aldees. En realitat ja en la carta pobla atorgada per Blasco d'Alagó en 1233 podem trobar en Morella l'embrió d'una primera organització municipal, anterior a la mateixa conquesta de la ciutat de València i bastida sobre un marc jurídic ben diferent. En aquesta carta pobla apareix citat el consell de Morella en tres ocasions, rebent àmplies atribucions i recursos fiscals. D'una banda el consell rep totes les terres ermes que no havien estat prèviament atorgades a cavallers o altres tinentes. També atorga al consell la facultat per construir els forns que vulgue, retenint les tres quartes parts de les rendes i havent de satisfer només una quarta part al senyor. I finalment rep el consell la facultat de poder poblar les aldees

7. AHN, Órdenes Militares, llibre 828-C. Sobre la prohibició dels consells generals al Maestrat de Montesa estem completant un estudi que publicarem pròximament.

que considere oportú dins el seu terme general, segons les atribucions pròpies del fur de Sepúlveda i Extremadura.⁸

Si sumem a açò el dret a percebre la primícia (o almenys una part després del litigi amb el bisbe de Tortosa) veiem que des de l'inici la vila disposava de recursos propis i un consell encarregat d'administrar-los. Això no significa, però, una autonomia municipal plena ni tan sols la constitució d'un municipi. Les vertaderes autoritats eren els representants del senyor, un alcaid que tenia la custòdia del castell i un justícia nomenat encara pel senyor per exercir la jurisdicció en el seu nom. Des de 1237 podem documentar a un tal Alegre com a justícia de Morella, signant entre els testimonis de diverses cartes pobles atorgades per Blasco d'Alagó.⁹

Aquest justícia, com diem, encara és un representant senyorial. Caldrà esperar a 1269 perquè la senyoria atorgue el justiciat als mateixos veïns. Per un privilegi datat a Daroca l'11 de juny de 1269 el rei Jaume I atorgava als prohòmens i universitat de Morella la facultat per poder elegir cada any justícia de la mateixa manera que es feia en la ciutat de València: el dia de Nadal els prohoms de la vila elegiran tres candidats, conveïns seus, i els presentaran al batle, el qual designarà a un entre la terna que li presenten.¹⁰ El procés d'adaptació al règim municipal de València culmina el 4 de gener de 1284, quan la vila de Morella és citada entre les viles de reialenc que reben els mateixos privilegis de la ciutat.¹¹ Quedaria així fixat el sistema ben conegut de justícia, jurats i consell, que posteriorment seria també adoptat pels diferents llocs del terme general de Morella, si bé amb la singularitat de la subjecció de les aldees a la vila, qüestió que genera un seguit d'enfrontaments fins que es va definint un marc propi d'autonomia municipal però sense arribar a una plena independència.¹² Dels tres òrgans referits el menys definit és el consell, tant pel que fa a la seua composició com als sistemes d'elecció.

8. Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Cartes de poblament medievals valencianes*, Generalitat Valenciana, València, 1991, p. 89-91.

9. Arcadi GARCIA SANZ, Vicent GARCIA EDO, *La carta pobla de Morella (abril de 1233)*, Ajuntament de Morella, Morella, 1995, p. 24, nota 14.

10. Publicat online per Vicent GARCIA EDO, "Jaume I regula la forma d'elecció del justícia de Morella", *Arxiu Virtual Jaume I*, Universitat Jaume I, doc. 848 <<http://www.jaumeprimer.uji.es>>. Llegit: 10 agost 2016 (original ACA, Cancelleria reial, Registre 16, f. 169v).

11. Arcadi GARCIA SANZ i Vicent GARCIA EDO, *La carta pobla...*, p. 23.

12. Sobre els enfrontaments i acords entre vila i aldees, qüestió que ha generat una àmplia bibliografia, remetem a José SÁNCHEZ ADELL, "La Comunidad de Morella y sus aldeas durante la Baja Edad Media (Notas y documentos)", *Estudis Castellonencs*, 1 (Castelló de la Plana, 1982), p. 73-181; José EIXARCH FRASNO, *La independencia de las aldeas de Morella (1231-1691)*, Editorial Antinea, Vinaròs, 2003; Vicent ROYO, *La construcció i la definició de la societat rural en el regne de València. Conflictes, mediacions de pau i arbitratges en les comarques dels Ports i el Maestrat (1232-1412)*, Universitat Jaume I, Castelló (Tesi doctoral), 2015, vol. 2, p. 642-690.

A finals del segle XIV sabem que l'elecció dels quatre jurats que governen la vila de Morella es fa per parròquies: cadascuna de les tres parròquies intramurs (Santa Maria, Sant Joan i Sant Nicolau) elegeix un jurat, mentre que el quart districte en què es divideix la vila de Morella, el que als registres fiscals anomenen "Mases" (és a dir, el poblament dispers pel terme privatiu) no té representació en la principal magistratura del govern municipal, tot i significar quasi una quarta part de la població. El quart jurat, l'anomenat jurat "caxoner", és a dir, el que administra els fons de la vila i fa els pagaments, recau aquest any 1397/98 en un veí de la parròquia de Santa Maria, la central i on major presència té la mà major. No sé si seria sempre el cas o aquest càrrec aniria rotant entre prohoms de les tres parròquies.¹³

CONSELLS PARTICULARS I CONSELLS GENERALS

A partir de la documentació notarial disponible no sempre resulta fàcil precisar si estem en presència de consells generals on pot participar la totalitat dels veïns, vestigi de les antigues assemblees veïnals, o bé sota el nom "consell general" s'amaga una realitat intermèdia en la qual, en la pràctica, sols participen alguns prohoms escollits junt als consellers. D'altra banda, la mateixa existència de "consellers" sembla pressuposar l'existència d'un consell entès com a òrgan restringit conformat exclusivament per ells i els oficials.

En l'estat actual dels nostres coneixements resulta difícil justificar la coexistència d'aquesta doble representació: un consell general format per tots els veïns i un consell restringit constituït exclusivament pels consellers més justícia i jurats. Sembla clar que algunes qüestions principals eren competència del primer, bàsicament les eleccions dels oficials, i altres afers que afectaven tota la comunitat com l'elecció de síndics o aprovar préstecs i carregaments de censals. Potser el consell restringit tingués com a objectiu un assessorament més tècnic per a qüestions complexes. Però no podem afirmar un repartiment de competències i una coexistència a l'estil de les que s'han documentat en algunes poblacions del Principat.¹⁴

13. Per a l'elecció dels jurats de 1397/1398 AHM, Protocol de Guillem Esteve de 1397, 10.06.1397. José SEGURA BARRERA, *Morella y sus aldeas*, Imprenta de Javier Soto, Morella, 1868, vol. 1, p. 203-204 i 212-213 aporta informació sobre les eleccions dels oficis municipals en Morella (per exemple que tant en el cas del justícia com dels jurats s'elegien alternativament nobles o ciutadans), si bé sembla referir-se més aviat a època moderna, quan es fa servir la insaculació.

14. Per exemple per al cas de Balaguer Max TURULL, *El Gobierno...*, p. 180.

La primera pregunta seria per què calien els consellers si als consells generals podien participar tots els veïns. Crec que la resposta és doble. D'una banda es tracta d'assegurar un mínim de participació en les reunions on s'han de prendre les decisions, i de l'altra aconseguir un assessorament més expert. Si ens fixem en els (pocs) establiments que fan referència al funcionament del consell municipal ens n'adonem que la preocupació fonamental és garantir una participació suficientment àmplia per donar validesa als acords presos.

Els establiments de 1326 del lloc d'Herbés, un xicotet lloc de senyoriu enclavat en el terme general del castell de Morella, poden donar-nos una pista, al temps que ens mostren la llarga pervivència dels consells generals en aquests llogarets de reduïdes dimensions, d'unes poques desenes de cases (justament on més sentit tenen els consells oberts).¹⁵ Els establiments, que després havien de ser ratificats pel senyor, foren ordenats pel justícia, jurats i prohòmens d'Herbés congregats com a universitat el dia 5 d'agost de 1326, en una assemblea que sembla oberta i en la qual no es fa referència en cap cas a l'existència de consellers.¹⁶

Un dels capítols promulgats en 1326, "De elegir oficiales", estipula que sempre que s'hagen de fer eleccions "ajen apellar e demanar dels prohòmens del loch e de totes les generacions que n'i aje, si suficientes seran atrobats, que ab los elegidós sien xv hòmens o d'allí amunt tro a xx. E que no y puxen dir sens aquells." En cap cas no es parla de "consellers", probablement perquè no existia encara en aquesta època en Herbés una institució anomenada consell. L'establiment pretén impedir que es puguen fer les eleccions en assemblees on assistisquen menys de 15 veïns, obligant d'aquesta manera els jurats a fer una convocatòria àmplia i en condicions. Ara bé, preveient que en un lloc tan menut no es pogués arribar a aquesta xifra, estipula que si no es poden trobar 15 homes per fer quòrum, que l'elecció siga feta amb els que es puguen ajustar.¹⁷

15. Segons els cens de 1510 Herbés tindria 60 cases (Ricardo GARCIA Cárcel, "El censo de 1510 y la población valenciana de la primera mitad del siglo XVI", *Saitabi*, 26 (València, 1976), p. 176). No disposem de més dades per tractar-se d'un lloc de senyoria.

16. Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Establiments municipals del Maestrat, els Ports de Morella i Lluçena (segles XIV-XVIII)*, Universitat de València, València, 2006, p. 133: "Nonas Augusti Anno Domini millesimo trecentesimo vigesimo sexto, los honorables justícia, jurats e prohòmens del loch d'Erbés Jusans, congregats com a universitat segons an acostumat, feren e ordenaren los stabliments infrasegüents."

17. Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Establiments municipals...*, p. 147. Podem documentar una sessió del consell municipal d'Herbés per constituir síndic a Pere Olmella, en la qual participen 22 veïns a més dels oficials, en AHEM, Notal de Jaume Martí 1363-1365 (29.06.1364).

Molts anys més tard, en 1593, trobem una altra “ordinació” sobre el quòrum mínim per poder prendre acords en qualsevol mena d’assumpte tractat en consell. Però en aquesta data l’establiment ja diferencia entre “consell general” (que encara perdura) i un “consell secret” format pel justícia, els dos jurats, el mostassaf i sembla que dotze consellers. Remarquem que l’establiment és ordenat pel “justícia, jurats, mustaçaf y pròmens y consell general del present loch de Herbés Jusans”, amb consentiment del senyor, demostrant la llarga vigència d’aquesta institució. Perquè els acords siguin vàlids hauran d’estar presents al consell el justícia, els dos jurats, el mostassaf (o els lloctinents respectius) i els prohòmens “consellers del consell secret del present loch d’Erbés que solen ésser ab los oficials sobredits fins en dotze persones”. I a més d’aquests també s’haurà de demanar la presència d’altres 12 hòmens que presten jurament, de manera que hagen de ser 24 per poder resoldre “tot gènere de negoci”. També ofereix una eixida per al cas que no es pugui assolir aquesta exigència de quòrum, que sembla realment notable per a un lloc de les dimensions demogràfiques d’Herbés. Si no es poden juntar tants i es dona un cas de necessitat s’estableix que siga suficient amb la presència mínima de 12 persones sempre que incloga els oficials (justícia, jurats i mostassaf) però amb importants restriccions: només per a casos excepcionals en què es justifique la necessitat de reunir el consell i que no s’han pogut convocar més persones; i també exceptuant que no es puguin prendre acords greus que comporten endeutament del lloc ni compromisos econòmics.¹⁸ Veiem per tant que a finals del segle XVI encara trobem vestigis de l’antic consell general obert, si bé sembla que ja no és la congregació de tots els veïns, sinó simplement un consell particular (o privat, com l’anomenen a Herbés) augmentat amb altres veïns.

Per comprendre que aquesta xifra de 24 assistents és realment notable per a un lloc de les dimensions demogràfiques d’Herbés, ho podem comparar amb l’assemblea veïnal que trobem reunida el 16 d’abril de 1561 a l’església del lloc per retre homenatge al nou senyor, mossèn Lluís Joan Valls i de Cubells. El senyor ha citat el justícia i jurats al castell i els ha ordenat que convoquen tots els veïns a l’església d’Herbés (*a hon per a tals e semblants actes és acostumat plegar y ajustar los veyns, vassalls e habitants del dit loch*) per prestar el corresponent jurament i homenatge al nou senyor. No és un consell, és una congregació de tots els veïns,

18. ENRÍC GUINOT RODRÍGUEZ, *Establiments municipals...*, p. 194: “ab que no puguin caregar sensall sobre lo loch, ni tampoc concert de bolla no’s puga fer sens ajust del consell general del dit loch. Y que en dits consells, si y aurà un pare que no y tinga vot son fill; o si y serà lo fill, que no y tinga vot son pare.”

però al document apareixen citats pel seu nom el justícia, els dos jurats, el mostassaf i altres 28 assistents que curiosament són qualificats com a “consellers”. En total 32 persones congregades que diu que representen “més de les dos parts dels veyns, vassalls e habitants del dit loch...”.¹⁹ Si creiem aquestes xifres voldria dir que Herbés no superaria les cinquanta cases.

El mateix quòrum de les dues terceres parts per donar validesa als acords presos en consell el trobem també en la Mata de Morella en 1449, i en realitat prové de la doctrina jurídica clàssica fixada pel jurista de Bolonya Odofred. El lloc de la Mata, que tenia consideració de “carrer” de Morella, comptava en aquests anys amb una població al voltant de les 60 cases.²⁰ El 3 d'agost de 1449 es reuneix el consell de la Mata per tractar el tema de l'absència del vicari que ha de servir la parròquia i enviar procuradors al bisbe de Tortosa. Hi participen el justícia, jurats i dotze consellers, que afirmen representar més de les dues terceres parts dels consellers.²¹ Tot i les reduïdes dimensions de la Mata, que no seria molt superior en població a Herbés, veiem que en aquest cas es tracta clarament d'un consell restringit conformat exclusivament per “consellers”. Segurament la submissió més estreta a la vila de Morella (La Mata té consideració de “carrer” de Morella com acabem de dir, amb una menor autonomia que les aldees) pot explicar aquestes diferències, i comporta que les fórmules que es fan servir en les actes del consell es basen en les que s'utilitzarien en la vila.

En canvi a Sorita, un altre xicotet lloc de senyoriu enclavat al terme general de Morella, la pervivència del consell general seria major, com en el cas d'Herbés. I això malgrat que la senyoria sobre Sorita és ostentada des de 1367 per la vila de Morella, els jurats de la qual es titulaven barons de Sorita.²² El dia 1 d'agost de 1451 se celebra una sessió del consell de Sorita per designar àrbitres en la qüestió que enfronta a la universitat

19. Tret de Manuel GRAU I MONSERRAT, *Herbés. Los señores de Herbés (Els Ports de Morella) (1233-1833)*, Diputació de Castelló, Castelló, 1986, p. 116 i publica el document en p. 209-212.

20. La referència a Odofred en Max TURULL, “De voluntate universitatis’...”, p. 143. Sobre la població de la Mata Carles RABASSA VAQUER, *Conjuntura econòmica i desenvolupament comercial als Ports de Morella, segles XIV-XV*, Universitat de València, València (Tesi doctoral), 1996, p. 736. Al monedatge de 1445 paga per 90 morabatins, al de 1451 per 51.

21. ANM, sig. 193, f. 13r.-15v.: “universitat faents e celebrants, afermants nós éser més de les dues parts dels consellers, jurats ab sacrament, per tenir e celebrar consell e a fer los feyts de la dita universitat, tots ensemps e cascú de nós per si e per lo tot, universitat faents, *unanimiter et concordés*, per nosaltres, ço és, en los noms damunt dits, e per tots los altres de la dita universitat e singulars de aquella, majors, migans e menors, presents e absents, de qualsevol ley o condició sien.”

22. José SEGURA BARREDA, *Morella y sus aldees...*, vol. 1, p. 214.

contra els Mercader de Mirambel pel testament de Romeu Mercader. Entre els participants al consell hi consten els noms del justícia, els dos jurats, deu persones qualificades com a “consellers” i 19 més simplement com a “vehins”. En total 32 persones “faents e celebrants consell”. Aquest consell, tot i no dur adjectiu, sembla clarament un consell general obert a la participació de tots els veïns.

De vegades és difícil diferenciar si es tracta d'un consell particular o d'un consell general. En Vallibona, per exemple, podem documentar quatre sessions del seu consell municipal entre 1412 i 1429, que es mouen entre els 25 i els 33 assistents a banda del justícia i jurats. En una sessió del consell de Vallibona celebrada en 1412 per elegir síndic per signar un compromís hi participen junt als oficials 25 noms de “consellers et prohòmens del loch de Vallibona, consell tenint et universitat fahent”. En 1421, en una altra sessió també per constituir síndics de la universitat, són 32 els “vehins” que es reuneixen junt als oficials de la vila, una redacció que sembla indicar que no tots són consellers. El 20 de novembre de 1429 s'ajusta el consell per carregar un censal de 800 sous de capital a favor de Marieta, vídua d'Arnau Fonollosa. Junt als jurats i justícia consta el nom de 25 veïns “consilium tenentes et universitatem facientes”. En una altra sessió celebrada una setmana després per constituir com a síndics els dos jurats la participació ha pujat a 33 noms de “vehins, consellers e prohòmens del loch de Vallibona, tots ensemps et en una veu concordants e algú no discrepant, et universitat fahents, consell cridat, convocat e ajustat en la casa de la cort del dit loch hon és acostumat consell ajustar et aplegar per semblants coses et majors”.²³ Aquesta xifra de 36 participants en un consell de 1429 representaria més de la quarta part dels caps de família de Vallibona, població a la que el recompte de focs per als comptes comuns de Morella i aldees efectuat en 1430 li atribueix 134 cases.²⁴

Aquests percentatges de participació als consells municipals són netament superiors als que trobem en viles més grans. En poblacions com Onda o Alacant el percentatge de veïns que cada any formava part de les magistratures principals (justícia, jurats i consellers) es movia entre el 6 i el 8 per cent del veïnat. En una vila un poc major com Castelló

23. ANM, 131, f. 7r. (1412); ANM, 133, f. 24v-27r (15.06.1421); ANM, 138, f. 28v-32r (20.11.1429) i f. 33r-34v (27.11.1429). En tots els casos protocols del notari de Vallibona Francesc Balaguer.

24. Carles RABASSA VAQUER, *Conjuntura...*, p. 101 i 105. Els valors del monedatge (Carles RABASSA VAQUER, *Conjuntura...*, p. 735-740) ens donen xifres similars: al voltant dels 200 focs en la segona meitat del XIV, que s'han reduït als valors comentats partir dels anys 30 del segle XV.

baixava al 4-6%, i només un 3% en un centre de la importància de Xàtiva. Finalment en una ciutat de les dimensions de València, capital del regne, els participants en aquestes magistratures només representarien l'1,5% dels veïns.²⁵

La població sobre la qual tenim un major volum d'informació és Vilafranca, per a la qual s'ha conservat un nombre molt important de protocols notarials des d'inicis del XIV i per a tot el segle XV. Això ens permet resseguir el funcionament de les sessions del consell per tractar d'esbrinar si ens trobem en presència d'un consell restringit o d'un consell general.

La primera notícia de què disposem és una sessió del consell celebrada el 10 de febrer de 1320 per abordar el tema de la venda de la primícia. Hi participen el justícia, els dos jurats, onze persones qualificades com a consellers i altres vint persones de les quals només especifica que són veïnes de Vilafranca.²⁶ Novament ens trobem amb la mateixa duplicitat. D'una banda existeixen uns "consellers", oficialment nomenats, dels quals es dotarien els jurats elegint aquelles persones de la seua confiança perquè els assessoraren. Aquests consellers, segons els establiments, tindrien l'obligació legal d'acudir al consell quan fora convocat, havent de fer front al pagament d'una multa en cas d'inassistència.²⁷ Però podem veure que també altres persones que no tenen la categoria de consellers hi poden participar en aquestes reunions. Sembla que la raó de dotar-se de "consellers" respon més aviat a la necessitat de comptar amb un quòrum mínim que acompanye als jurats en la presa de decisions, com palesen els establiments d'Herbés i Castellfort. I probablement també, més endavant, a la necessitat d'un assessorament més expert per a determinats temes com la revisió de comptes. El problema amb els consells oberts a tot el veïnat podria ser que, segons el tema a tractar, l'assistència fos mínima, cosa que atorgaria massa poder als jurats a l'hora de prendre decisions, i és justament això el que es vol evitar.

25. Xifres tretes de Pau VICIANO, *Regir la cosa pública...*, p. 33.

26. ANM, 3, f. 88r (notari Simó Bonfill).

27. Un establiment de Castellfort de 1374 ordena que el lloctinent de justícia de Castellfort podrà obligar a 15 consellers (cinc de cada mà), "aquells que sia ben vist al dit lloctinent i als jurats", a acudir al consell cada cop que siguen requerits, sots pena de 10 sous (Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Establiments municipals...*, p. 449). Aquesta obligació d'acudir al consell abans no s'haja consumit mig pam de la canela encesa seria comú a la vila i totes les aldees (José SÁNCHEZ ADELL, "'Stabliments' de Morella y sus aldeas de 1370", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 34 (Castelló, 1958), p. 95) i es manté al *Llibre d'establiments* de 1530 (Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Establiments municipals...*, p. 484).

En 1336 els dos jurats, que també són procuradors del consell, es reuneixen amb altres 10 veïns (dels principals de Vilafranca) per revisar els comptes entre la universitat i Ramon Alberit. El tema requereix una comissió reduïda perquè és una qüestió complexa, on cal revisar tots els comptes i contractes entre les dues parts, els llibres memorialis d'Alberit, el que aquest i el seu fill havien de pagar per peites, etc. Finalment arriben a la conclusió que la universitat deu 4.000 sous al dit Alberit, i els jurats i prohoms presents poden comprometre's en aquest deute "en nom de la dita universitat". Remarquem que no diu enlloc que siga una reunió del consell, ni els prohoms ajustats no reben el qualificatiu de consellers, però en la pràctica estan actuant com a tals i prenent compromisos en nom de tota la universitat.²⁸

Entre 1320 i mitjans del segle XV es poden documentar als protocols notariais diverses sessions del consell de Vilafranca, sobretot per elegir síndics, i en alguns casos per carregar censals. Totes dues qüestions solen tractar-se en consells generals, en els quals la participació no està limitada als consellers. La xifra d'assistents, a banda dels jurats i justícia, es mou entre un mínim de catorze persones i un màxim de trenta-tres.²⁹ En canvi, altres assumptes més específics sembla que a partir de finals del XIV i inicis del XV solen tractar-se en consells més restringits. Així, per exemple, en una sessió celebrada el 22 d'octubre de 1394 per ocupar-se del deute que es reclama a Anton Florenç per la col·lecta de la peita, sols participen nou consellers. Al dia següent, en una nova reunió pel mateix tema, ja són catorze els assistents a banda del justícia i jurats.³⁰

28. ANM, 5, f.16r. (18.10.1336)

29. El mínim en ANM, 12, f. 20v, sessió del consell el 12.12.1353 per elegir síndic on assisteixen junt al justícia i jurats 14 "veyns del dit loch (...) de la mà major, migana e menor". El màxim el 7.12.1399 (ANM, 33, f. 105r) sessió del consell per constituir síndics a Pere Arnau, batxiller en decrets del Forcall i Bernat Vilanova, batxiller en decrets de Morella. A més dels oficials s'esmenten pel nom fins a 33 consellers i prohoms. Altres sessions per nomenar síndic en ANM, 14, f. 27r i 43r, 9.03.1365, amb la participació de 17 veïns i habitants de les tres mans, que diu representen tota la universitat. ANM, 14, f. 49r, sessió del 26.11.1365 amb la participació de 23 veïns a banda dels oficials. ANM, 29, f. 4r. (2.02.1385). ANM, 57, f. 31, sessió del 17.03.1392 on participen 18 veïns, habitants, consellers i prohoms. ANM, 58, f. 18, sessió del 21.10.1397, a més dels oficials participen 31 "vehins, abitadors e consellers e pròmens del dit loch de Vilafrancha, tots nós dessús dits et la universitat damunt dita, consell general ajustat, aplegat e appellat en lo porche de la església de madona Santa Maria del dit loch, en lo qual porche és acostumat consell ajustar e tenir per fer e tractar los negocis del dit loch...". En aquest cas s'ha ratllat el terme consellers a l'inici denotant que no tots trenta-u són consellers. ANM, 76, f. 67-69; sessió el 16.10.1401 on participen el justícia, jurats, 15 consellers i 11 veïns. En total 29 persones congregades en la casa de la Confraria. ANM 127, f. 14v i 128 (1.06.1422).

30. ANM, 69, f. 64r.-66v. i 66v.-67v. També ANM, 76, f. 25v (12.06.1401), on participen 20 consellers per donar garanties a Pere de Brusca pel préstec de forment que ha fet a la universitat; o ANM, 150, f. 5r (30.07.1402) una sessió per aclarir els comptes del peiter Anton Florenç on participen 16 veïns a més dels oficials.

Passem ara a ocupar-nos de l'elecció dels consellers per tractar d'esbrinar quants s'elegien i com. En Vilafranca, com en la resta de llocs del reialenc, els consellers són elegits en la festa de Pentecosta, immediatament després de renovar-se els jurats. Els nous jurats procedeixen a elegir aquelles persones que volen com a consellers. A partir dels exemples que hem pogut documentar per al primer quart del segle XV sembla que elegien 24 consellers, als quals se sumaven els dos jurats que acabaven el seu mandat, constituint d'aquesta manera un col·legi de 26 membres. En 1402 diumenge de Pentecosta va caure el 14 de maig, dia en què els nous jurats prendrien possessió del seu càrrec fent el jurament en l'església, acabada la missa major, davant tot el poble allí congregat i en poder del lloctinent de justícia. L'endemà, dilluns 15 de maig, convoquen consell al porxe de l'església i allí "prengueren consellers infrasegüents, los quals juraren en poder del honrat en Pere Gavalvà, justícia del dit loch...".³¹ Aquesta expressió de "prendre" consellers no acaba de concretar com es faria, si sols depenia de la voluntat dels jurats o el consell tindria veu en l'elecció. La impressió és que els nous jurats gaudien de certa discrecionalitat per nomenar consellers, com tot seguit veurem. En la fórmula de jurament dels jurats de 1426/27 trobem aquest compromís "que pendrem bons, prudents e sufficients consellers segons nostre bon enteniment".³²

La mateixa xifra de consellers es repeteix en les eleccions de 1418, 1421 i 1426.³³ És cert que en tots els casos apareixen alguns noms ratllats, i altres que generen dubtes sobre si estan anul·lats o no, però la xifra de consellers que cada any elegeixen els jurats de Vilafranca està al voltant dels 24-26 membres. Si li sumem el justícia i els dos jurats significa un consell particular de 29 membres, almenys durant les tres primeres dècades del Quatre-cents en què ho podem documentar. Si considerem que el recompte de focs per als comptes comuns de Morella i aldees atorga a Vilafranca una població de 133 cases a finals del segle XIV, que s'han reduït a 103 en 1430, podem concloure que vora una quarta part del veïnat formaria part del consell restringit, un percentatge que s'acosta al que hem vist abans en Vallibona i netament superior al característic dels llocs majors.³⁴

31. ANM, 150, f. 1. A més dels 26 consellers també elegeixen 11 oïdors dels comptes, encarregats de revisar els comptes de tots aquells que administraran diners del municipi (el jurat clavari, el peiter i els cisers).

32. ANM, 101, f. 21v. (18.05.1426).

33. ANM, 150, f. 28r. (16.05.1418); ANM, 95, f. 17v. (11.05.1421); ANM, 101, f. 21v. (18.05.1426).

34. Per a les xifres demogràfiques Carles RABASSA VAQUER, *Conjuntura...*, p. 105.

CONFLICTES EN LES ELECCIONS DELS OFICIALS DE VILAFRANCA (1392-1401)

L'última dècada del segle XIV i els primers anys del XV resulten particularment conflictius en la vida local vilafranquina. Episodis de mortaldats i males collites, així com el fort endeutament del lloc, provoquen una dura pugna política entre dos bàndols que es manifesta en alguns conflictes greus que han deixat petjada en la documentació notarial.³⁵ Això ens permet conèixer un poc millor el funcionament del sistema electoral local, gràcies a les “protestacions” que els prohoms perdedors presenten contra els consells en què s’han produït els nomenaments.

En l’elecció del nou equip de jurats en juny de 1392 es produeix un conflicte important pel nomenament de l’escrivà del consell. Gràcies a la reclamació que el notari elegit com a escrivà, Bartomeu de la Guerola, posa per escrit dijous 13 de juny de 1392, sabem que l’elecció dels nous jurats, Francesc Torres i Pasqual Colom, s’havia dut a terme diumenge anterior, dia de Pentecosta, tal com era costum en Vilafranca (i no la vespra de la festa com estipulen els privilegis del regne de València).³⁶ Tot seguit, en la primera reunió del nou consell, el notari Bartomeu de la Guerola havia estat nomenat com a escrivà del consell. El problema vindrà perquè un dels dos jurats, Pasqual Colom, estava absent en el moment de l’elecció i encara no havia pres possessió del seu càrrec, de manera que quan ho fa es nega acceptar el nomenament d’escrivà tot al·legant que ell no havia participat en una decisió que requeria l’acord dels dos jurats. En realitat la raó seria un altra, vinculada a les bandositats i rivalitats internes del grup de prohoms vilafranquins, que com diem s’estaven intensificant durant aquests anys.

El notari, per demostrar que ell havia estat afermat com a escrivà del consell i que no podia ser remogut del seu càrrec (ni privat del seu salari públic) explica que el nomenament havia estat aprovat pel lloctinent de justícia, el jurat present i el conjunt del consell, que segons la seua

35. Per al context de les bandositats en Vilafranca vegeu Vicent Royo Pérez, *Vilafranca (1239-1412). Conflictes, mediacions de pau i arbitratges en una comunitat rural valenciana*, Universitat Jaume I, Castelló, p. 544 i, en general, tot el capítol 8.

36. ANM, 52, f. 58r-63v “digmenge pus proppassat, dia de la festa de Penthecostés, foren elets per jurats del dit loch vós, dits en Francés Torres e en Pasqual Coloma, en consell públich e general per la dita rahó ajustat en lo porxe davant la església de Madona Santa Maria de Vilafrancha”. Justament la no acceptació de Bartomeu de la Guerola com a escrivà és la que provoca que el notari presente dijous 13 de juny de 1392 una “protestació” contra els jurats de Vilafranca, que genera la contestació del seu contrincant en els dies successius i ens amplia la informació sobre com s’havia produït l’elecció.

afirmació estava format per una cinquantena de persones.³⁷ Aquesta alta participació, que potser podríem matisar perquè és una al·legació de part i és possible que el notari exagere per reforçar els seus arguments, ens situa clarament davant una pràctica de consell general: tenint en compte que el morabatí de 1391 comptabilitza 130 focs de monedatge, un consell de 50 persones resulta una assemblea ben representativa del conjunt de la universitat. L'escrivà també es queixa dels jurats pels consellers dels quals s'han envoltat, als quals considera *molt sospitosos e parcials*. Com abans hem dit, sembla que els jurats disposaven d'un alt grau de discrecionalitat per elegir els seus consellers, i en aquest context de bandositats Bartomeu de la Guerola els considera contraris a la seua persona.³⁸

El tema s'allargarà més de dos mesos, fins que el 18 d'agost, finalment, el notari se n'ix amb la seua i el jurat Pasqual Colom ha d'acceptar la seua derrota. Justifica que si en aquell moment no havia volgut acceptar el nomenament d'escrivà era "per ço com li ere donat a entendre que ell ere contrari a les fahenes de consell", però finalment "ell hage regonegut que no és ver axí com a ell és stat donat a entendre".³⁹

Dos mesos ha estat el consell sense escrivà, en un context de lluites polítiques que dificultaria sens dubte el normal funcionament de la institució (impedint, per exemple, donar a plegar la peita per falta del document públic corresponent). Però no és això el que ara ens interessa remarcar, sinó el sistema que en 1392 es feia servir per a l'elecció de jurats. Aquesta elecció es verifica en un consell general, on segons la

37. El text deia primer més de 50 persones, però s'ha ratllat i s'ha canviat la redacció a 50 poc més o menys. Aquesta informació l'aporta en la seua segona declaració ampliàtòria, feta divendres 14 de juny "en hora de sol post": "per ço com lo dit en Berthomeu, segons dit ha en la sua protestació, ha dit e diu encara que ell fon elet en scrivà de consell ab e de volentat del honrat en Domingo Coll, justícia en Vilaffrancha per l'onrat lo justícia de la vila de Morella, e de Francés Torres, jurat, com no y agués pus jurats sinó ell dit en Francés, com en Pasqual Coloma, qui ere elet en jurat, encara no ere stat en lo loch ni havie feyt lo sagrament, e per ço encara, jatsie fos elet, no ere jurat tro agués feyt ço que s'i pertanyie. Et après elecció dels jurats lo dit en Francés Torres fêu lo sagrament acostumat en poder del dit honrat justícia. Et en aquell instant, ab volentat e exprés consentiment dels dits justícia, jurat e consell, hon havie de L persones ~~en sus~~ <poch més o menys>, negú no contradiet e tots concordants, elegiren lo dit en Berthomeu en scrivà de consell sots certes condicions, e lo dit jurat dix <diverses vegades> al dit en Berthomeu e d'altres que's levés a jurar, lo qual dit en Berthomeu jurà en poder del dit honrat justícia per scrivà de consell" (ANM, 52, f. 60v).

38. ANM, 52, f. 61v. "ajats per consellers vostres, ço són, Pere Salvador menor, Johan Martí, Pere Martí, Guiamó Salvador, Pere Coloma, Domingo Prunyonosa, Garcia Ortí, Yvanyes Ortí, los quals són molt sospitosos e parcials (...). Per ço lo dit en Berthomeu, ab tanta instància quanta pot, requer a vós dits jurats que, en negun feyts que contra lo dit en Berthomeu vullats fer ni començar, a aquells no dejats demanar en vostre consell, com n'i age altres tan bons com ells e entesos e ançians qui an guardat e guarden lo poble de divisió e de departiment, e leals en tots sos feyts e del consell". Les xifres del monedatge a Carles RABASSA VAQUER, *Conjuntura...*, p. 735.

39. ANM, 52, f. 73r.

informació interessada del notari havien participat una cinquantena de persones. L'elecció dels jurats en consell general implica una elecció directa, és a dir, no mediatitzada per una fase posterior de sorteig (com passa també en l'elecció de justícia que veurem tot seguit). Finalment, sembla que un cop prenen possessió del seu càrrec els nous jurats elegirien els seus consellers. Aquests vindrien a ser com el seu equip de confiança per a un assessorament tècnic i per assegurar un quòrum en les reunions, ja que estaven obligats a assistir als consells.

Les tensions polítiques que venien acumulant-se durant la darrera dècada del Tres-cents esclaten amb tota la seua virulència entre 1400 i 1402.⁴⁰ En desembre de 1400 el procés d'elecció del justícia de Vilafranca resulta particularment conflictiu.⁴¹ Ho coneixem gràcies a la impugnació (“protestació”) que un dels dos jurats presenta contra el desenvolupament de la sessió del consell en què s'efectua l'elecció, recollida al protocol notarial de Sanxo Sanç.⁴² No sabem el nombre de persones que van participar en aquest consell, ja que el que tenim no és l'acta de la sessió sinó una “protestació” d'una part (el jurat Miquel Escala) que presenta la seua versió dels fets. Contràriament al que és habitual en aquesta mena de documents l'altra part no exerceix el seu dret de rèplica, de manera que només coneixem una versió. Però també és cert que justament per no tractar-se d'una acta oficial coneixem alguns detalls del funcionament de l'assemblea que altrament se'ns escaparien.

Sabem, doncs, que dimecres 22 de desembre de 1400 es congrega consell general als porxos de l'església de Vilafranca amb l'objectiu d'eleger una terna de candidats a justícia que ha de ser presentada al lloctinent de batle perquè aquest “los donàs lo que a ell plagués”. Coneixem també com es desenvolupa la votació. El sistema és designar les tres persones que tindran “més veus”, i això es fa en votació pública manifestant per ordre jeràrquic la seua proposta: primer expressa la seua “veu” el justícia, després segueixen els dos jurats, els consellers i la resta de participants

40. Per al context local Vicent ROYO, *Vilafranca ...*, p. 571-577.

41. En puritat el “justícies” de les aldees eren en realitat “lloctinents de justícia pel justícia de Morella”. Però en la pràctica eren elegits pel consell de cada aldea, entre els seus conveïns, com es feia en les viles que gaudien de plena autonomia municipal. La diferència és que el dia 28 de desembre havien de comparèixer en la vila per jurar en poder del justícia de Morella.

42. ANM, 61, f. 42r (22.12.1400). La datació resulta problemàtica perquè el document expressa el número vint en romans i després deixa un espai en blanc. Però com que diu que és dimecres queda clar que el dia de celebració del consell és el 22 de desembre, d'altra banda la data acostumada i aquella que venia fixada als privilegis del regne (les dates de celebració de les diferents eleccions recollides a l'*Aureum Opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valencie*, citat per José HINOJOSA MONTALVO, “El municipio valenciano...”, p. 42).

que vulguen prendre la paraula. Normalment, quan no hi ha conflicte, els noms s'haurien consensuat prèviament entre els principals prohoms, de manera que després que el justícia fes la seua proposta, els jurats i consellers es limitarien a dir "la veu del justícia", marcant així la unanimitat i el tots concordes que es buscava en aquesta mena de votacions.⁴³

Però no era el cas en Vilafranca l'any 1400. El consens estava lluny de produir-se en la lluita que mantenen els bàndol liderats respectivament per Bartomeu Bonfill i Berenguer Centelles, que en aquest moment era el personatge més ric i poderós de Vilafranca i que en desembre del 1400 tenia un candidat clar per situar com a justícia per a l'any següent. El justícia que acaba el seu mandat, Miquel Esquierdo (de la corda de Centelles), proposa tres noms: Ramon Tous, Pere Camús i Miquel Pérez o Peris. A continuació un dels jurats, Antoni Centelles (germà de Berenguer), recolza la proposta, però l'altre jurat, Miquel Escala, rebutja la presència en aquesta terna de Miquel Peris, al qual diu que no considera "bo ni suficient" per a exercir l'ofici de justícia. Com a raons dóna dues, la primera l'avançada edat ("lo dit en Miquel Pérez here hom antich e vell e trencat") i la segona la insuficiència de patrimoni per exercir el càrrec (no era "suficient"), de manera que si cometia alguna falta durant el seu mandat no trobarien béns per poder-lo castigar i hauria de respondre la universitat.

Les vertaderes raons, però, són unes altres. Miquel Peris és el candidat de Berenguer Centelles, el mercader més ric i poderós de Vilafranca en aquesta època. Tant el justícia sortint com el jurat Antoni Centelles s'obstinen en mantenir al dit Miquel Peris en la terna malgrat les protestes de Miquel Escala. I és aleshores quan aquest exposa públicament totes les irregularitats que s'estan produint en el procés d'elecció del justícia: denuncia en primer lloc una baixa participació, derivada del fet que l'altre jurat, germà de Berenguer Centelles, s'ho havia fet perquè la convocatòria arribés a poca gent, de manera que diu que no arribaven a 20 homes. I dels que havien acudit, alguns havien optat per tornar-se'n a casa (entre ells algun conseller) a la vista del que estava passant, de manera que al final no arribaven a 15 els assistents.⁴⁴ Aquesta referència

43. Així ho veiem en Castellfort, una altra de les aldees de Morella, a partir de 1423:AMC, sig. 24-1, Llibre registre d'eleccions 1423-1507.

44. Denuncia el jurat Miquel Escala que "fos stada tenguda mà, per lo dessús companyó seu en lo dit offici, al dit consell no fossen demanats sinó pochòs hòmens, en tant que no bastaven a XX hòmens, e de aquells qui heren, vehent lles dessús dites maneres e coses, se hisqueren del dit consell, e senyaladament se'n anaren en Pasqual Colloma, qui ere conseller, e en Miquel Riello e d'altres, en tant que no romàs en lo dit consell XV hòmens" (ANM, 61, f. 42r).

al nombre de 15 assistents, que trobem de manera recurrent en diversos documents, creiem que indicava el quòrum mínim per donar validesa a les eleccions i altres acords, segons hem vist més amunt en els establiments de Castellfort i d'Herbés. Miquel Escala, per tant, voldria denunciar, sense acabar de dir-ho, un vici per invalidar l'elecció, però és una versió de part i podria no estar dient tota la veritat.

Tampoc no sabem si seria certa una altra acusació del demandant, i és que segons ell les úniques tres "veus" (vots) que havien recolzat la inclusió de Miquel Peris en la terna havien estat el justícia Miquel Esquierdo, el jurat Antoni Centelles i el mateix Berenguer Centelles, mentre la resta dels assistents s'haurien mantingut en silenci i al marge del conflicte, segurament tractant d'evitar problemes. I entre abstencions i absències, amb només tres vots, Berenguer Centelles hauria aconseguit col·locar el seu candidat a justícia (si creiem la versió de Miquel Escala, que com dic, segurament caldria matisar).⁴⁵

En qualsevol cas el resultat estava cantat. Segons Miquel Escala pel poble ja circulava el rumor des de feia dies (fins i tot entre les dones!, diu) que el proper justícia no podia ser un altre que Miquel Peris, ja que el lloctinent de batle faria allò que Berenguer Centelles li digués. La raó deriva del poder social que aquest té en l'esfera local: si el lloctinent de batle no seguia les directrius de Centelles, el seu fill, que era prevere, perdria el benefici que li havien atorgat en la capellania de la confraria de Santa Maria dels Lletrats.⁴⁶ Poder econòmic, poder social, clientelis-

45. ANM, 61, f. 42r "Per ço dix lo dit en Miquel Escalla, jurat, que protestave en nom propi per lur interés, e axí com a jurat per l'interés de la dessús dita universitat de Vilafrancha, que si per lo dit en Miquel Pérez, regent lo dit hoffici del dit justiciat, s'esdevenien alguns perils, escàndells per qualsevol manera, que aquells fossen e sien imputats als dessús dits N'Anthoni Centelles, jurat, e als dits en Miquel Esquierdo, justícia qui lo y:a assignat, e al dit en Berenguer Centelles, qui s'o apodere tot, e no a ell dit en Miquel Scalla ni a la dita universitat, com no haye vist algú en lo dit consell qui veu li haye donada alguna, sinó los dits N'Anthoni Centelles, jurat, e lo dit en Miquel Esquierdo e en Berenguer Centelles."

46. ANM, 61, f. 42r, "Et com lo dit n'Anthoni Centelles major de dies, companyó seu en lo dit hofici, e lo dit en Miquel Esquierdo, justícia, e en Berenguer Centelles, se apoderasen que'll dit en Miquel Pérez no hisqués de la dessús dita elecció feta per lo dessús dit en Miquel Esquierdo, justícia; et ell dit en Miquel Escala, jurat, sabent que X o XII dies avie que's deya vulgarment per lo dit loch de Vilafrancha per los vehins e abitadors en aquell loch, e encara les dones, que no y podie haver altre hom en justícia l'any vinent sinó lo dit en Miquel Pérez, com en Berthomeu del Loso, tinent loch de batle en lo dit loch, no n'i gosarie metre altre sinó lo que'll dessús dit en Berenguer Centelles li derie" (...) "E per ço que aquells qui eren romases en lo dit consell coneguessen que ell dit en Miquel Escala, jurat, dehie veritat, dix-los: Sapiats tots vosaltres que no aurets altre justícia enguany sinó al dit en Miquel Pérez. E açò per tal com ell dit jurat ere stat ab lo dit en Berthomeu del Loso, lochtinent de batle, e'll avie pregat de part del dit consell que no ls donàs per justícia lo dit en Miquel Pérez, mas que'lls donàs qualsevolgués dels dessús dits en Ramon Tous e Pere Camuç. Et que lo dit en Berthomeu del Loso, lochtinent de batle, li avia respòs, ab lles làgrimes ell hulls, que no n'i gosarie metre altre sinó al dit en Miquel Pérez, com si-u fahie lo dit en Berenguer Centelles toldrie lo benefici de la capellania de la confraria dels Letrats, lo qual avien donat que cantàs de Sent Johan a avant a'n Berthomeu del Loso, prevere fill seu".

me... Podem veure les múltiples vies perquè personatges com Berenguer Centelles puguen manipular el funcionament d'aquesta mena de processos electorals, encara que s'efectuen en consells oberts. El desenllaç de tot plegat és el que el lector pot imaginar. Presentada la terna al lloctinent de batle, aquest va nomenar justícia per a 1401 a l'impugnat Miquel Peris. Durant eix any Miquel Escala (que per altres documents sé que era sastre: no era dels més rics del poble, més aviat el situariem en un estrat mitjà alt), per si de cas, als documents notarials en què apareix com a creditor renuncia al seu fur natural i s'acull a la jurisdicció del justícia de Castellfort.⁴⁷

Les tornes, però, canviaran ràpidament. Després de l'èxit sense pal·liatius de Berenguer Centelles en l'elecció de justícia de desembre de 1400, els dos bàndols semblen preparar-se per a la pròxima cita electoral només cinc mesos després, la de jurats que s'ha de produir en la festa de Pasqua Granada de 1401. Berenguer Centelles colpeja primer, buscant un ardit per sorprendre els seus rivals i aconseguir un consell avançat i amb poca participació. El divendres anterior a Pentecosta, dia 20 de maig de 1401, planteja una doble exigència als jurats. En primer lloc requereix el justícia (a qui com acabem de veure ell ha posat al seu càrrec) que mane als jurats que per al consell que ha de fer l'elecció només convoquen els consellers per evitar enfrontaments i dissensions (*ut tollatur materia disensionis*). I al mateix temps requereix els jurats perquè l'elecció es faça la vespra de Pentecosta, tal com estipulen els privilegis del regne de València, i no el mateix dia de la festa com era costum a Vilafranca (i així ho hem pogut documentar en 1392). Sembla que Centelles va ben preparat i ha rebuscat en l'ordenament legal, presentant aquest privilegi i fent-lo llegir davant el justícia i jurats, que coneixerien la tradició local però no aquest ordenament jurídic.⁴⁸

De manera que l'endemà, dissabte vespra de Pentecosta, es convoca una sessió del consell en la qual, teòricament, s'havien d'elegir els nous jurats. No tenim l'acta oficial de la sessió, sinó simplement la denúncia ("protestació") presentada per Berenguer Centelles pel desenvolupament de la reunió, així com també la posterior contestació dels jurats. Malgrat el laconisme del notari Antoni Esquierdo en les notes que recull al seu protocol, s'hi traspua el nivell de tensions i enfrontaments d'una sessió

47. ANM, 61 (11.03.1401).

48. ANM, 76, f. 22r (20 de maig de 1401). El privilegi que fixa les eleccions de jurats la vespra de Cinquagesima en l'*Aureum Opus regaliū privilegiorū civitatis et regni Valencie*, citat per José HINOJOSA MONTALVO, "El municipio valenciano...", p. 42.

que degué resultar caòtica. Recordem que tant el justícia (Miquel Peris) com un dels jurats (Antoni Centelles, germà de Berenguer) són favorables al prohò domiñant. De manera que no tenen dificultats per convocar el consell dissabte 21, avançant-se a la tradició que situava l'elecció el mateix diumenge. Però un cop reunit el consell les coses no anirien com pretenien, ja que mentre alguns (el partit de Centelles) defenien que calia procedir de manera immediata a fer l'elecció, els altres preferien esperar-se al dia següent com era costum a Vilafranca. En realitat, supose que tant un bàndol com l'altre estarien comptant els assistents per veure de quants vots disposaven. El document es limita a dir que Berenguer Centelles *protesta* contra els jurats per haver permès l'accés al consell a persones que ell considerava que no havien d'estar i per no haver procedit a fer l'elecció el dia estipulat pels privilegis del regne. Entre els presents cita pel seu nom fins a 14 persones *et plures alii*, i especifica que acomplien el quòrum requerit de 15 assistents.⁴⁹

La contestació dels jurats inclou una part d'argumentació jurídica i una altra de política. Com que no coneixien el privilegi que fixava la data d'elecció de jurats la vespra de Pentecosta (que els havia estat presentat per Centelles el dia anterior) havien demanat consell

al honrat en Johan Torres, savi en dret de la vila de Morella, qui és en lo dit loch, si ere perill degú de no fer la dita elecció lo dia de huy, vespra de Pentecostés. E lo dit savi los haja dat de consell que no és perill degú, car lo dit privilegi solament se practicava en la ciutat e los lochs grossos, on han e poden haver consell bé plenerament los dies faeners com los dies de les festes, e no en los sotils lochs.⁵⁰

En la part política al·leguen que “ells no podien quant a present fer la dita elecció com no-y hagués poble covinent, e serie gran remor si ells ab tan poqua companya la fahien, com no sie acostumat”.⁵¹ La decisió final d'aquest consell, per tant, és no realitzar eixa elecció i esperar-se al

49. ANM, 76, f. 22r (21 de maig de 1401).

50. ANM, 76, f. 23v. El document porta per data *dicta die*, i ve a continuació de documents redactats diumenge 5 de juny, però pel contingut sembla clar que és la contestació als arguments de Berenguer Centelles i la data s'ha de correspondre a dissabte 21 de maig.

51. En la contestació dels jurats no consta Antoni Centelles, germà de Berenguer; no voldria participar personalment i delega en el seu lloctinent Joan Alamany, que és qui presenta aquesta argumentació junt a l'altre jurat, Miquel Escala. En la seua defensa també havien al·legat que “com ells no sabessen lo dit privilegi [...] decontinent aguessen tramés a citar sos consellers per vila e per mases, e no-n haguessen pogut haver poble covinent, sols alguns del consell, la major partida dels quals han del·liberat que per tolre perill e scàndil que se'n porie moure en lo dit loch per los que eren absents, que la elecció se sper a fer a demà, segons és acostumat” (ANM, 76, f. 23v).

dia següent, festa de Pentecosta. No obstant, de cara als anys futurs, es mostren disposats a fer les eleccions el dia de la vespra com estipulen els privilegis del regne de València.

Finalment, el mateix dissabte, Berenguer Centelles ha de reconèixer que el seu intent ha resultat fallit i retira la denúncia que havia presentat contra els jurats (recordem que un d'ells era el seu propi germà, encara que estava absent del consell i representat per un lloctinent). Dissortadament no disposem de cap notícia sobre com va discórrer la sessió del consell realitzada l'endemà per elegir els nous jurats, que sens dubte resultaria animada, però pels esdeveniments polítics posteriors queda clar que el bàndol de Centelles va resultar clarament derrotat. A finals d'any el seu fill Antoni Centelles es desaveïna de Vilafranca, i l'any següent, 1402, és el mateix Berenguer Centelles qui ha d'abandonar Vilafranca i aveïnar-se en Portell, iniciant-se d'aquesta manera el seu declivi polític definitiu.⁵²

El nou equip de govern, en un context de fort endeutament municipal, iniciarà una política de persecució del frau fiscal que posarà Berenguer Centelles en el seu punt de mira. El 14 de desembre de 1403 el consell de Vilafranca, després de durs enfrontaments contra el prohom i mesos abans que aquest morís essent encara veí de Portell, aprova un establiment prohibint arribar a cap mena de pacte fiscal amb persones originàries de Vilafranca que s'hagen desaveïnat. Tots ells hauran de contribuir per la totalitat de la seua riquesa de moble per ser acceptats de nou com a veïns. Resulta evident que més enllà de cercar el sanejament econòmic i impedir aquests privilegis fiscals, la mesura té un clar contingut polític *ad hominen*. Vull destacar que molts anys després

52. ANM, 33, 17.06.1402 i 29.11.1402. Per a comprendre el declivi polític de Berenguer Centelles remetem a la magnífica reconstrucció que ha fet Vicent Royo, *Vilafranca...*, p. 577-595, sobre el seu auge i caiguda. El jove mercader Berenguer Centelles es movia per un radi molt ampli, i des de 1380 s'havia aveïnat en Mirambel (molt pròxim a Vilafranca, però ja en regne d'Aragó), més tard en Morella, i entremig havia pactat amb el consell de Vilafranca retornar al veïnatge del seu poble natal a canvi de veure reduïts els impostos que havia de pagar per la seua important fortuna de béns mobles (sols contribuiria per 25 lliures peïteres durant els 8 anys en què es comprometia a fer veïnatge). Entre mig de tots aquests vaïens, la força política del llinatge residia en son pare, el vell Berenguer Centelles, que des de Vilafranca mantenia les relacions i equilibris que garantien el seu poder. Quan son pare mor a finals de 1395 el seu pes polític se'n ressenteix, i a la llarga perdrà el control perquè en eixe afany per aconseguir una situació fiscal privilegiada i abandonar el veïnatge de Vilafranca està desconnectant de les bases del poder social d'on deriva la seua hegemonia política. Cal tenir present que en l'estructura impositiva d'aquests llocs la contribució sobre els béns mobles ("peyta de moble") superava moltes vegades el valor de la de béns immobles (terres i cases), i sobretot era la base de la fortuna dels grans mercaders. Mentre que per als béns immobles era indiferent el lloc de veïnatge, ja que contribuïen en el poble on estaven radicats els béns, la contribució per riquesa moble (bestiar, mercaderies, capital en forma de censals o diners) es feia al lloc on estava aveïnat el contribuent. Per això les grans fortunes, que poden arribar a representar el 10% del pressupost municipal (com passa en Culla amb Miquel Miralles en les primeres dècades del segle XV), pressionaven els governs locals per obtenir un tracte de favor, amenaçant en cas contrari d'aveïnar-se en un lloc veí.

de la mort de Berenguer Centelles, en el jurament que han de prestar tant els jurats com els consellers en prendre possessió dels seus càrrecs, s'inclou de manera invariable aquesta clàusula contra les amnisties fiscals (en origen clarament anti-Berenguer Centelles). De fet, més enllà de les generalitats com regir bé i administrar lleialment, és l'únic compromís concret que juren.⁵³

ELECCIONS EN CONSELLS RESTRINGITS I INTRODUCCIÓ DE L'ATZAR

Aquest sistema que acabem de veure en funcionament a finals del XIV i fins a 1401, basat en consells generals i elecció directa, tenia els dies comptats. En algun moment entre inicis del XV i els anys vint es canvia el règim electoral i s'hi introdueix un nou sistema, basat en consells restringits i eleccions matisades per la intervenció del sorteig. El documentem per primera vegada en les eleccions de jurats de Vilafranca de 1423, però com que no disposem de documentació municipal i ens hem de basar en les notícies que per atzar s'han conservat en els registres notariais, tampoc no podem fixar la data exacta del canvi. En tot cas, algunes vacil·lacions en el sistema semblen indicar que el canvi encara era recent.

Una hipòtesi temptadora seria relacionar el nou sistema electoral amb la repressió posterior a l'interregne de Casp, quan les aldees de Morella prengueren una actitud bel·ligerant (urgellista) contra el posicionament trastamarista de la vila de Morella, de manera que es van produir enfrontaments bèl·lics d'alta intensitat. En realitat, el recolzament de les aldees al governador del regne i les hostilitats contra Morella, no eren altra cosa que la continuació de l'enfrontament secular contra la vila en busca de la desitjada independència.⁵⁴ I amb la derrota urgellista arribà també una forta repressió contra les aldees i les seues elits locals, amb multes econòmiques i alguna condemna a mort o exili dels principals dirigents. Potser, també, la monarquia aprofitarà per reordenar el sistema

53. ANM, 150, f. 28v (16.05.1418): "Juraren los sobre dits jurats e consellés que no apactaran ne veinat faran ni consentiran a dengun que sie desveinat ni nadiu del dit loch per certes lliures, sinó a tantes lliures com muntaran los béns que hauran, segons costuma e ordenació del dit loch degen entrar en taxació e forma d'establiment, feyt a XIII dies del mes de dehembre del any de MCCCC e tres, ans lo dit establiment tindrem e observarem en sa forma, valor e contra a aquell no vindrem ni consentirem segons és contengut, si Deus nos ajude e los Sants Quatre Evangelis de aquell". Un jurament similar per part dels jurats de 1421 en ANM, 95, f. 16v (11.05.1421).

54. Josep MIRALLES SALES, "Guerra civil en terres de Morella a la mort del rei Martí (1411-1412)", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 47 (Castelló, 1971), p. 77-86.

de govern comunal, acabant amb els consells generals i “normalitzant” els usos a imitació del que es feia en la ciutat de València i en les principals viles reials, però no tenim constància documental.

La innovació del nou sistema electoral és doble: d’una banda l’elecció es fa en un consell restringit, al qual només poden participar, junt als jurats i justícia, els que tenen la condició de consellers. El segon factor és la introducció de l’atzar: s’elegeixen sempre el doble de noms que càrrecs han de ser proveïts, i es procedeix després al sorteig mitjançant el conegut sistema dels *redolins*. Així, s’elegiran quatre candidats a jurat perquè la sort en designe dos, i es voten sis noms per a justícia i mostassaf, de manera que en cada cas es pot presentar una terna al lloctinent de batle perquè aquest el nomene. L’objectiu evident d’aquesta segona ronda basada en la sort és, evidentment, suavitzar les aferrissades lluites polítiques que acabem de veure a les acaballes del Tres-cents.

Ja des d’inicis dels anys vint algunes coses estaven canviant. Hem conservat el jurament que el dia de Pentecosta de 1421 presten els jurats, sagristans i administrador del bací de Vilafranca en prendre possessió del seu càrrec. En el cas dels jurats trobem una estranya clàusula en què es comprometen a elegir els seus successors:

E que en la fi del dit any, que elegirem al dit officii del juradesch altres dos bons hòmens del dit loch, los millors e pus vols e profitosos que nós veurem e entendrem segons nostra bona conexença, al dit officii exercir e regir al any ladonchs següent, et que per ira, oy, temor, parentiu, preu o promesa no farem lo contrari de les dites coses.⁵⁵

55. ANM, 95, f. 16v-17v (11.05.1421). La fórmula completa del jurament de 1421 és “Nosaltres, Guillem Ortí e Miquel Salvador, vehins de Vilafrancha, en jurats elets per lo consell del dit loch per al any vinent, juram per Deus e los sants quatre evangelis de aquell, de nostres mans dretes corporalment toquats, que gubernarem, administrarem e regirem lo dit loch ab son terme a la fealtat del senyor rey de Aragó e a profit e utilitat de la universitat del dit loch. E que en la fi del dit any, que elegirem al dit officii del juradesch altres dos bons hòmens <del dit loch>, los millors e pus vols e profitosos que nós veurem e entendrem segons nostra bona conexença al dit officii exercir <e regir al any ladonchs següent>, et que per ira, oy, temor, parentiu, preu o promesa no farem lo contrari de les dites coses. Et noresmenys, jurem per Deus e per los dits sants quatre evangelis que no apactarem <en les peytes> degun vehí que ja sie stat vehí del dit loch, o serie nadiu del dit loch o de son terme, a certes lliures de peyta o apactament, sinó ab tantes lliures com muntaran los béns que aquell haurà, los quals, segons ordenació o costum del dit loch, degen en tatxació e peyta entrar e ésser meses; ans tendrem e servarem lo stabliment <del dit loch> sobre açò fet e ordenat, e contra aquell no farem ni consentirem ésser fet per alguna manera o rahó. Et noresmenys yo, dit en Miquel Salvador, en caxoner <e peyter> elet per al <any> vinent, jur per Deus e per los dits sants quatre evangelis, que <en la fi del nostre any> daré bon compte de rahó de a administració de la dita caxoneria <e peyta> als dits <tunch> novellament elets en jurats del <dit> any après següents. Si Deus nos ajud e los dits sants quatre evagelis.”

La fórmula és ambigua, i per les referències posteriors de què disposem en cap cas no podem pensar en sistemes de cooptació, però indica que potser alguna cosa ha canviat i aquestes eleccions han deixat ja de realitzar-se en consells generals. La novetat del sistema seria la que explicaria aquestes vacil·lacions i inseguretats. Hem conservat també el jurament realitzat pels jurats de Vilafranca en 1426, i allí no s'esmenta aquesta obligació d'elegir altres dos homes per a l'ofici del juradesc en acabant el seu mandat. En el seu lloc apareix el compromís dels jurats que "prendrem bons, prudents e sufficients consellers segons nostre bon enteniment".⁵⁶

En Vilafranca documentem per primer cop el nou sistema electoral en la reunió celebrada dissabte 22 de maig de 1423 en la casa de consell (una altra novetat com tot seguit veurem).⁵⁷ Hi assisteixen el justícia (Bartomeu Bonfill), els dos jurats (Jaume Dezcamps i Guiamó Moliner) i tretze consellers, una xifra que sembla baixa per a la importància de la sessió, tenint en compte que com hem vist el nombre de consellers es mouria entre els 24-26. En aquest consell, després d'acordar quatre noms, procedeixen a fer el sorteig segons el sistema habitual dels "redolins" de cera posats en un bací d'aigua. Com a curiositat dir que, en el cas de Vilafranca, els noms designats no són els dos que la "mà innocent" trau de l'aigua com és pràctica habitual en altres pobles, sinó els dos que queden —potser perquè encara és una novetat i no tenen molt clar com es fa.⁵⁸

El sistema electoral s'ha normalitzat en tots els sentits, adaptant-se al que coneixem en les viles de reialenc valencianes des de finals del segle

56. ANM, 101, f. 21v. (18.05.1426).

57. ANM, 128 (22.05.1423). Les eleccions a jurats ja no es realitzen el mateix dia de Pentecosta (com era tradició en Vilafranca), sinó la vespra tal i com estipulen els privilegis del regne de València. Açò segurament no seria una novetat, sinó que respondria a la normalització operada arran de l'incident de 1401 que abans hem vist.

58. ANM, 128 (22.05.1423). "ajustats a la casa de consell ab veu de Miquel Angosto, saig, ab veu de trompeta, per assignar jurats per a l'any vinent *more solito*. E foren helets en lo dit consell per los dits jurats e consellers, *nemine discrepante*, los honrats n'Anthon Centelles, Macià Grau, Manuel Torres, Jacme Roig notari, en jurats per al any present. Los quals foren presentats al honrat en Johan Manchó, tinent loch de batle en lo dit loch. Et puyts foren escrits los noms dels dits helets cascun a son depart en hun poch de pergami los noms de aquells, en presència de tots los abans dits et (...) foren mesos en cera cascú, e fon fet de cascun nom un redolí. E foren mesos els IIII redolins en un bací ab aigua, e per mi notari foren mudats de hun bací en l'altre per moltes vegades. Et en après vench lo fill d'en Miquel Angosto, petit infant, lo qual, per manament dels dits batle, jurats e consellers, pres dos redolins del dit bací, los quals donà al dit lochtinent de batle, en los quals ere escrit los noms de Macià Grau e Jacme Roig notari. En axí que romangueren en los dos altres redolins los noms de Anthon Centelles e Manuel Torres, los quals foren presentats al dit lochtinent de batle e fores publicats per jurats e ho elets an l'any advenidor."

XIII.⁵⁹ Fem un ràpid inventari de les innovacions en relació al darrer procés electoral de Vilafranca que havíem pogut documentar vint anys abans: l'elecció se celebra la vespra de Pentecosta, el consell o col·legi electoral està format únicament pels oficials i els consellers, la reunió se celebra en la sala del consell i no als porxos de l'església, s'elegeixen el doble de noms que càrrecs a cobrir i després es redueixen mitjançant la sort, i finalment una última novetat, el paper que s'atorga al batle local (oficialment lloctinent de batle, en representació del batle de Morella), que està present en l'elecció i és l'encarregat de replegar els redolins de cera que li dóna el xiquet, llegir el nom i proclamar l'elecció. En 1392, en canvi, quan l'elecció era directa i es feia en consell general, el lloctinent de batle no sembla jugar cap paper, sinó que els nous jurats són presentats al justícia perquè juren els càrrecs en poder seu.

El mateix sistema de sorteig es faria servir per a l'elecció del justícia en vespres de Nadal. El 22 de desembre de 1426 el lloctinent de batle de Vilafranca, Joan Manxó, notifica a Martín Moliner que l'ha designat com a justícia a partir de la terna que li havia presentat el consell, elegida pel sistema de "redolins".⁶⁰ Recordem que els justícies de les aldees tenien consideració de "lloctinents" del justícia major de Morella, la qual cosa obligava a una doble legitimitat. D'una banda eren elegits per cada poble entre els seus conveïns, segons el sistema habitual en qualsevol vila valenciana. Però a l'hora de fer el jurament l'havien de prestar en poder del justícia de Morella, per a la qual cosa havien de comparèixer en la vila el dia dels Innocents (28 de desembre).

Almenys des de 1423, per tant, els consells generals han perdut la competència d'elegir els oficials municipals. Açò no vol dir, però, que hagen desaparegut del tot. Per a tractar determinats assumptes d'especial gravetat que afecten tot el veïnat (com ara nomenar síndics o carregar

59. La introducció de la sort mitjançant el sistema de "redolins" es produeix en la ciutat de València pel privilegi de Pere el Gran de 1283, i la podem trobar en viles com Castelló des d'inicis del segle XIV (vegeu la bibliografia citada en la nota 3).

60. ANM, 101, f. 64v (22.12.1426). "De nós, en Johan Manxó, lochtinent de batlle en Vilafrancha, aldea de Morella, al amat en Martín Moliner, vehí del dit loch, salut e dilecció. Com en lo dia present, segons forma de fur de València, lo consell del dit loch hage elets per redolins al offici del justícia per al any vinent a-n Pere de Bruscha, e Anthoni Thous e a vós, dit en Martín Moliner, los quals axí elets són stats a nós, com a lochtinent de batlle, presentats. Dels quals tres elets nós, com a lochtinent de batlle en lo dit loch, havem elet a vós e donat per justícia del dit loch per al any vinent. Per tant, instant e requirents los honrats jurats e consell del dit loch, intimam a vós la dita elecció. Ab la present vos manam que d'ací al dia del Ignocents primer vinent siats en la vila de Morella, per fer en poder del justícia major de la dita vila lo sacrament en fur contengut, iuxta serie e tenor de la sentència entre la vila e aldeyes sobre aço pronunciada. E açò per res no mudets. *Data in Villafancha xxii dia decembris anno a Nativitate Domini m° cccc° xx° sexto.*"

censals), encara es podien fer servir. El 6 de juny de 1445, per exemple, trobem un consell celebrat en la torre de Vilafranca per carregar una pensió censal de 100 sous a favor de la vídua de Pere de Brusca. En aquest consell participen, a més del justícia i els dos jurats, 32 noms més, qualificats com a *consiliari et vicini dicti loci*. Recordem que la xifra de consellers oscil·lava entre els 24/26, de manera que sembla evident que no tots els que van participar en aquesta sessió eren “consellers”.⁶¹

A partir dels anys vint del segle XV podem documentar també el sistema de “redolins” en Castellfort, una altra de les aldees de Morella. Ací la introducció d’un nou sistema d’elecció dels càrrecs municipals, en consells restringits i amb fase de sorteig, fins i tot ha generat la confecció d’un registre específic per conservar memòria de totes aquestes sessions, un llibre que recull totes les eleccions de jurats, justícies i mostassafs efectuades entre 1423 i 1507.⁶²

L’atzar ha volgut que el llibre comence amb la sessió que el consell de Castellfort celebra dissabte 22 de maig de 1423 per elegir els dos jurats per a l’any vinent. Justament el mateix dia que documentem per primer cop aquest sistema d’elecció en el cas de Vilafranca. Evidentment açò no vol dir necessàriament que siga 1423 el primer any en què s’introdueix el nou sistema, ja que estem sotmesos a l’atzar de la conservació documental, però sí que ens fa pensar que la seua introducció no seria molt anterior. En aquesta sessió de Castellfort hi participen el justícia, el mostassaf, els dos jurats i 25 consellers, una xifra considerable tenint en compte que la població del lloc es mouria al voltant del centenar de cases.⁶³

Pel que fa al sistema d’elecció veiem que cada participant vota dos candidats, i els quatre més votats (els que obtenen “més veus”) són els que entraran en el sorteig: s’anoten els noms en un trosset de pergamí que s’embolica en un “redolí” de cera. Els quatre redolins es posen en un bací d’aigua i un *fadrí* en trau dos. Aquests dos redolins són presentats al lloctinent de batle de Castellfort, que és l’encarregat de fer públic el nom dels dos elegits per exercir el càrrec de jurat per al proper any. L’any següent, però, la dinàmica de la votació ha canviat. A partir de

61. ANM, 207, f. 43r.

62. AMC, sig. 24-1.

63. Carles RABASSA VAQUER, *Conjuntura econòmica...*, p. 105 i 735-736. Segons els recomptes de focs dels comptes comuns de Morella i aldees Castellfort comptava amb 122 cases en 1397, 91 en 1430 i sols 50 en 1451. Les xifres del monedatge li atorguen al voltant dels 150 morabatins en la segona meitat del XIV, que s’han reduït a 80 a partir de 1433.

1424 cada elector en lloc de votar únicament dos noms elegeix quatre, sistema que es mantindrà estable durant tot el període que cobreix el llibre fins a inicis del segle XVI.

El mateix mecanisme es fa servir en les eleccions de mostassaf i justícia, verificades respectivament la vespra de Sant Miquel i tres dies abans de Nadal. En aquests dos casos, com sabem, l'elecció no és directa per part del consell. Com que aquests càrrecs exerceixen una funció jurisdiccional per delegació de la senyoria (en aquest cas el rei), allò que pot fer el consell és proposar una terna al representant reial, és a dir, el lloctinent de batle local, i que aquest elegisca. Per tant, el consell triarà sis persones, que mitjançant sorteig es reduiran a tres. La terna és presentada al lloctinent de batle i aquest designa a qui vol. En l'elecció de mostassaf portada a terme el 28 de setembre de 1423 encara veiem que cada elector només pot votar 3 noms, però a partir de l'elecció de justícia verificada el 22 de desembre del mateix any 1423 ja trobem de manera indefectible que cada participant tria tants noms com han d'eixir, és a dir, sis.

Tot fa pensar que abans de la votació s'ha produït un cert consens sobre els noms a proposar, de manera que el recompte de "veus" difícilment depararia sorpreses. El primer en prendre la paraula és el justícia per exposar quins són els seus candidats (recordem, en 1423 tants com llocs a cobrir; a partir de 1424 el doble dels llocs a cobrir), normalment els jurats secunden la proposta i també molts dels consellers es limiten a dir "la veu del justícia" per expressar el recolzament a la mateixa llista de noms.

ELS NOUS ESPAIS DEL PODER: CONSTRUCCIÓ DE SALES DE CONSELL

Els consells generals, hereus de les antigues assemblees veïnals, solien celebrar-se en espais públics semioberts que pogueren acollir concurrències nombroses: places, espais porticats o fins i tot l'església parroquial. En pobles com Vilafranca existia des del segle XIV una casa de la cort, on el justícia local celebrava les seues vistes, però no ens consta l'existència d'un edifici que puguem denominar casa de la vila, o d'una sala on celebrar els consells, abans dels primer anys del segle XV, i creiem que aquesta afirmació es pot estendre al conjunt dels pobles de la comarca. Evidentment m'estic referint als llocs menors, a les aldees de Morella. La vila sí que disposaria d'un palau municipal des de molt abans, segurament des del mateix segle XIII. Sabem que la primitiva casa de la vila fou

destruïda pel gran incendi que va patir Morella en 1356, de manera que l'actual palau gòtic es construiria entre 1361 i 1414.⁶⁴

On se celebraven les sessions de consell general durant el segle XIV? En Olocau del Rei, per exemple, sabem que el 24 de maig de 1363 es reuneix el consell per elegir síndics en l'església de Santa Llúcia, amb participació de 25 consellers. A Cincorres, en canvi, els consells solen celebrar-se en la plaça, com veiem en una sessió dedicada també a elegir síndics el 22 de gener de 1367, amb participació de 24 veïns junt al justícia i jurats. En un lloc com Herbés, de dimensions més reduïdes, sabem que en 1364 se celebra el consell al terrat d'un mas, on diu que és acostumat. Clarament es tractaria d'un consell general, ja que hi participen més d'una vintena de noms.⁶⁵

Molt pròxim, però en la comarca veïna del Maestrat, el consell municipal de Benassal es reuneix en 1385 en les cases de la cort (*domibus curie eiusdem loci*), en sessions que a més del justícia i jurats acullen entre 18 i 20 noms.⁶⁶ També en la casa de la cort se celebren les sessions del consell de Vallibona, aldea de Morella, que tinc documentades entre 1412 i 1429. Recordem que hi participaven, a més del justícia i jurats, entre 25 i 33 noms de consellers i altres veïns "consell tenint e universitat fahent en la casa de la cort del dit loch on és costum consell ajustar e plegar".⁶⁷

Però com hem dit abans el cas que podem resseguir amb major detall és Vilafranca, a causa de la riquesa i abundància dels fons notariais conservats. Durant el segle XIV les reunions del consell se celebraven al porxos davant l'església del lloc, amb la sola excepció d'un consell general celebrat en 1353 "en lo porche de la cort de Vilafranca, aldea de Morella, allà hon costum de tenir consell".⁶⁸ A partir de 1365, quan

64. Josep ALANYÀ i ROIG, *Urbanisme i vida a la Morella medieval (s. XIII-XV)*, Ajuntament de Morella, Morella, 2000, p. 285-287; Manuel GRAU MONSERRAT, *Los monumentos góticos civiles. Els Ports de Morella*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València, 1986, p. 18-20.

65. Per a Olocau Manuel GRAU MONSERRAT, "El castell d'Olocau (segles XI-XV)", *Boletín de la Asociación de Amigos de Morella y su Comarca*, 4 (Morella, 1974-1978), p. 51. Per a Cincorres ANM, 39 (22.01.1367). El consell d'Herbés a AHEM, Notal de Jaume Martí de 1363-1364, 29.06.1364.

66. ANM, 50, f. 37r (28.05.1385), f. 40r (15.06.1385), f. 47v (9.07.1385) i f. 48v (12.07.1385). Aquest any el notari vilafranquí Andreu Navarro ha estat afermat com a escrivà dels jurats de Benassal, raó per la qual trobem diverses actes de sessions del consell inserides al seu protocol.

67. ANM, sig. 131, f. 7r (1412); sig. 133 f. 24v-27r (15.06.1421); sig. 138, f. 28v-32r (20.11.1429) i f. 33r-34v. (27.11.1429).

68. ANM, 12, f. 20v (12.12.1353). Ignorem la ubicació de la cort del justícia de Vilafranca, de manera que no podem saber si es trobaria en la plaça, a tocar de l'església, i els porxos als quals fa referència aquest document podrien ser els mateixos. La sessió del consell de 10.02.1320, la primera cronològicament que tenim documentada, no especifica el lloc de celebració de la reunió (ANM, 3, f. 88r.). Sobre l'església medieval de Vilafranca (l'anterior al temple actual bastit entre 1567 i 1572) les poques coses que sabem a Rafael MONFERRER

ja dispose de manera continuada de referències sobre la celebració de consells municipals, sempre diu de manera sistemàtica que les reunions es fan al porxe davant l'església, identificat sempre com el lloc acostumat. Seria un espai cobert que podria reunir en assemblees com la d'elecció de jurats en 1392 que hem referit abans una cinquantena de persones.⁶⁹

Les coses comencen a modificar-se amb el canvi de segle. El 12 de juny de 1401 documentem per primer cop una reunió del consell en un espai diferent, les cases de la confraria, en una sessió on participen vint consellers dedicada a garantir un deute de la universitat per forment en un context de carestia.⁷⁰ La utilització per a les reunions de la casa de la confraria respon a l'important paper social jugat per aquestes institucions, i el podem documentar també en el cas de la Mata. En aquest lloc, que com abans hem dit té la consideració jurídica de «carrer» de Morella, en una data tan tardana com 1449 el consell es reuneix encara en la casa de la confraria per tractar la problemàtica derivada de l'absència del vicari que ha de servir la parròquia.⁷¹

A partir d'aquest moment, i durant un parell de dècades, alternen les reunions del consell de Vilafranca entre els porxos de l'església i les cases de la confraria.⁷² Progressivament fa la impressió que les sessions del consell restringit ja tenen lloc on realitzar-se (la casa de la confraria),

I GUARDIOLA, *El temple parroquial de Vilafranca*, Sociedad Castellonense de Cultura, Castelló de la Plana, 1986, p. 15-17, que ens informa també d'unes obres als porxos en 1418, ja que amenaçaven ruïna. Sobre l'evolució urbana del poble vegeu Josep MONFERRER I GUARDIOLA, *Vilafranca: evolució urbana de un pueblo industrial*, Fundació Mediambiental, València, 1997.

69. ANM, 52 f. 58r-63v.

70. ANM, 76, f. 25v. En Vilafranca documentem en aquest moment dues confraries, la de Santa Maria la Major i la de Santa Maria dels Lletrats, sense que puguem especificar a quina de les dues pertanyien aquestes cases. En 1342 el piquer Pere Bonares estava treballant en l'obra de l'"espital e cases de la confraria" (Rafael MONFERRER I GUARDIOLA, *El temple parroquial...*, p. 17, n. 20).

71. ANM, 193, f. 13r-15v (3.08.1449). Sobre les confraries dels Ports de Morella vegeu Joan PUIG, "Confraries de les aldees del castell de Morella al segle XIV", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 27 (Castelló, 1951) p. 258-272.

72. El 16.10.1401 una reunió del consell per elegir síndics congrega el justícia, els dos jurats, 15 consellers i 11 veïns més, en total 29 persones reunides en la casa de la confraria (ANM, 76, f. 67-69). En canvi, el 15 de maig de 1402, la primera reunió dels recents elegits jurats Domingo Vaselga i Sanxo Sanç, en la qual elegeixen els seus consellers a més dels jutges oïdors dels comptes, torna a celebrar-se al porxe de l'església (ANM, 150, f. 1). Dies més tard, el 29 de juny del mateix any, el consell torna a ajustar-se al porxe de l'església per acordar el carregament d'un censal a favor del mercader de Morella Pere Guerra, amb l'objectiu de poder comprar blat i abastir la població en un moment de greu carestia. Hi participen 23 "consellers e vehins" a més del justícia i jurats (ANM, sig. 25, f. 23 i sig. 33, f. 164-170). Un mes després, però, el 30 de juliol de 1402, una nova sessió del consell per aclarir els dubtes sobre la peita que Antoni Florenç havia recaptat, on participen el justícia, jurats i 16 noms més, ja no té lloc al porxe de l'església, sinó novament "en la casa de la confraria". I fins i tot un carregament censal acordat en una sessió el 21.03.1406 (on participen 17 consellers) se celebra "en la casa de la confraria hon és acostumat consell tenir" (ANM, 149, f. 9r).

mentre que quan es convoca consell general continua fent-se al porxe de l'església, encara que de vegades l'assistència no sembla suficientment nombrosa com per justificar-ho.⁷³

De 1420 data la primera referència que tenim documentada a una «casa de consell» on celebrar aquestes reunions. Es tracta d'un edifici que s'està obrant aquests anys, contigu a la casa de la confraria, i que donarà lloc progressivament a l'ajuntament gòtic de Vilafranca que ha arribat fins a nosaltres.⁷⁴ La progressiva construcció d'aquest complex municipal, unit al triomf definitiu dels consells restringits, marca el final de les reunions celebrades als porxos de l'església. L'últim consell que hi podem documentar és de juny de 1422, en una reunió destinada a constituir com a síndic al jurat “caxoner” Jaume Dezcamps perquè pugui reclamar els deutes a la universitat.⁷⁵ En el futur totes les sessions se celebraran ja en el nou edifici bastit, designat indistintament com a casa o torre de consell, fins i tot aquelles reunions que encara semblen consell general. El 6 de juny de 1445 es reuneixen el justícia, els dos jurats i 32 persones més, qualificades com a *consiliari et vicini dicti loci* en la casa o torre de consell (*in turi dicti loci ubi assuetum est consilium celebrare*) per carregar un censal sobre la universitat de Vilafranca.⁷⁶

A mitjans de segle encara s'estava completant la construcció de la casa de la vila. En 1448 els jurats de Vilafranca, Pere de Brusca i Pere Carrascull, contracten amb Joan Carrascull les obres de “les segones dues cabironades e llumeres e capçals restants a refer en la casa de la confra-

73. Així, consell restringit en la casa de la confraria el 6.04.1410 (assisteixen 12 consellers). Entre altres assumptes afermen al messeguer que ha de guardar els blats del terme i aproven els capítols d'aquest ofici (ANM, 150, f. 14 bis r). Però quan és consell general continua convocant-se al porxe de l'església, encara que compten amb una baixa participació en aquests moments convulsos de l'interregne, com són els 14 consellers que participen en la sessió del 8.02.1411 (ANM, 150, f. 14-3 r). També el consell celebrat el 2.03.1411 se celebra als porxos de l'església (ANM, 150, f. 4). En aquesta reunió, on a banda dels jurats s'esmenten 15 noms i afegeix “e altres pròmens e consellés” (recordem que 15 sembla el quòrum mínim per donar validesa als acords presos en consell general) es fa el llistat de 114 persones capacitades per portar armes i se'n sortegen vint per donar resposta a la petició de tropes que ha fet el governador del regne. El 12.11.1412 el consell és cridat “en lo porxe de l'església hon consell se acostuma tenir” per constituir com a síndic a Pere Monfort. Hi apareixen citats 28 consellers (ANM, 150, f. 34v). Encara el 16 de maig de 1418, en la sessió en què els nous jurats procedeixen a elegir els seus consellers, aquest consell té lloc al porxe de l'església (ANM, 150, f. 28r).

74. ANM, 150, f. 27r. Sessió de 11.11.1420 per revisar el compte del que adeuta al consell Domingo Alberit. S'hi ajusten en la “casa de consell” el justícia, jurats i altres vint persones. En 1421 s'esmenta com a “casa o torre de consell hon és acostumat consell tenir” (ANM, 128). L'elecció de jurats efectuada en la sessió de 22.05.1423, la primera en què documentem el sistema de redolins, també es fa en “la casa de consell” (ANM, 128).

75. ANM, sig. 127, f. 14 v. i sig. 128 (1.06.1422).

76. ANM, 207, f. 43r. Comprovem que el nou espai té capacitat suficient per acollir les 35 persones que, com a mínim, s'ajusten en aquesta reunió (als quals potser caldria afegir l'escrivà dels jurats o el saig). Tot plegat vora una quarta part dels veïns que aleshores comptava Vilafranca.

ria o sala e casa del consell del dit loch” per preu de 260 sous.⁷⁷ Els capítols de l’obra mostren que es tracta d’un complex de dependències municipals on també s’inclou l’hospital i la confraria. En origen serien les cases de la confraria, a les quals es van afegint altres cases i espais que el municipi aniria comprant o permutant, al temps que els adaptava per als nous usos que requerien les institucions polítiques, particularment l’esplèndida sala de consells.⁷⁸

La mateixa cronologia presenta el palau municipal de Catí (1417-1437), sens dubte l’exemple arquitectònic més monumental entre els palaus gòtics dels Ports que hem conservat (exceptuant, òbviament, el de la capital Morella). Catí, junt al Forcall, constituïen les aldees més poblades, i per aquests anys comptaria al voltant dels 250 focs. En 1417 s’iniciaren els preparatius amb la compra d’una casa i la permuta d’un pati. La direcció de les obres va correspondre al mestre d’obres de Traiguera Bernat Turó, ajudat pels seus fills i per diversos piquers locals. En 1428 es va cobrir la gran sala de consell, que ocupa en la planta principal tota l’extensió de la llotja de la planta baixa, i en 1437 les obres ja estarien finalitzades. Com en el cas de Vilafranca el palau constitueix un complex que inclou diverses dependències comunals. En la planta baixa un espai porticat organitza una llotja per als intercanvis comercials, on s’allotjava també la carnisseria. En la part posterior de la planta baixa la zona alta es destinaria a graner municipal, mentre que la baixa acompliria la funció de presó. El pis principal vindria ocupat per la gran sala de consell, un gran saló diàfan, de 170 metres quadrats, sostingut per únicament dues columnes.⁷⁹

La nostra hipòtesi és que la construcció de palaus municipals en la comarca dels Ports de Morella, i més concretament de sales de consell, respon a les transformacions que s’han produït en les estructures del govern municipal. El final dels consells generals, celebrats en espais oberts, marca l’assentament definitiu dels consells particulars, que necessitaven un edifici propi per celebrar les seues reunions on es pogués vetar l’assistència als que no eren consellers. D’aquesta manera, durant les primeres dècades del segle XV es van bastint les cases de la vila (les cases de la cort

77. ANM, 210, f. 25r. (28.01.1448).

78. Manuel GRAU MONSERRAT, *Los monumentos góticos civiles...*, p. 47.

79. Per al detall de les obres Joan PUIG PUIG, *Història breve y documentada de la real villa de Catí*, Diputació de Castelló, Castelló, 1953, p. 137, 139-141 i 146, que facilita detalls sobre els contractes, cost de l’obra, etc. També Núria DALMASES, Antoni José PITARCH, *Catàleg de monuments i conjunts de la Comunitat Valenciana*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València, 1983, vol. 1, p. 331-332.

existirien des de finals del segle XIII), un complex que reunia en un sol lloc diverses dependències municipals. Així ho podem veure clarament en el cas de Vilafranca o de Catí, i caldria fer una enquesta sistemàtica als diferents pobles referent a obres públiques i edíficia durant la primera meitat del Quatre-cents.

Aquesta intensa activitat constructiva, però, no seria simplement el reflex arquitectònic de canvis institucionals, també respondria a la conjuntura econòmica favorable d'aquests anys d'exportacions llaneres i inserció en els tràfics comercials internacionals. En consonància amb la nova riquesa d'aquests petits nuclis, la classe de mercaders locals que controla la vida política i social vol bastir edificis públics que denoten la seua promoció (i també palaus privats com fan els Santjoan de Catí al costat de la casa de la vila a mitjans de la centúria). Unes noves construccions, en definitiva, que volen mostrar la puixança i aspiracions de les elits governants.

CONCLUSIONS

Durant el segle XIV als pobles dels Ports de Morella (deixant a banda el cas de la vila de Morella, que presenta característiques diferents) continuen convocant-se consells generals, sobretot per a determinats assumptes que afecten tota la comunitat, entre els quals destaquen el nomenament de síndics, aprovar l'endeutament de lloc i, per damunt de tot, l'elecció dels càrrecs municipals. Ara bé, quina mena de consell general? Perquè sota aquesta expressió, com hem vist, es poden amagar realitats ben diferenciades. Sovint en la documentació de què disposem es fa referència simplement a "consell", sense adjectiu. Deduïm que és un consell general perquè junt als consellers consta la participació d'altres persones que simplement són veïnes del lloc —i tots plegats poden arribar a representar entre el 25 i el 30 per cent del total del veïnat.

Aquesta barreja de consellers i simples veïns participant en les reunions necessita ser explicada. Podríem pensar en una estructura de poder basada en tres nivells, tal com Max Turull l'ha dibuixada per a diverses localitats del Principat (Tàrrrega, Banyoles, Balaguer...). Al capdamunt els jurats, com a magistratura col·legiada que exerceix el poder executiu; per sota un consell particular conformat únicament pels consellers, intermediari entre la comunitat i els oficials que la governen; i en la base la universitat, és a dir, la totalitat del veïnat, constituïda en (o ja sols representada pel?) consell general.

Aquesta arquitectura institucional en tres nivells no podem ratificar-la en el cas de Vilafranca perquè no disposem de documentació municipal ni de textos normatius, sinó tan sols de referències soltes conservades als protocols notarials. No podem assegurar, per tant, que el consell particular es reunís per a tractar d'alguns afers diguem-ne ordinaris, mentre que el consell general es reservà per als temes de més transcendència. En Càlig, situat en la comarca veïna del Maestrat, tots els consells eren generals, oberts a la participació de tots els veïns, fins que en 1384 el Mestre de Montesa va prohibir la seua celebració llevat de casos molt concrets. No sabem si la situació de Vilafranca seria la mateixa, però si fos el cas, com explicar aleshores l'existència d'uns "consellers" si tots els veïns podien assistir a les reunions? Dels establiments dels Ports de Morella que hem analitzat sembla deduir-se que una de les principals preocupacions era garantir una participació suficient per donar validesa als acords presos en consell. És possible que aquestes assemblees, quan tractaven assumptes rutinaris, no despertaren un excessiu interès entre els veïns, i caldria disposar d'un grup de consellers per als quals l'assistència al consell fos obligatòria, i que a més a més fossen capaços de oferir un assessorament expert als jurats. Açò contribuiria a explicar també un altre aspecte: als llocs dels Ports de Morella, durant el segle XIV, l'elecció de consellers sembla competència exclusiva dels jurats. Quan els nous jurats accedeixen al càrrec trien el seu equip de consellers, aparentment sense interferències d'altres àmbits com podria ser el consell. Òbviament buscarien envoltar-se de persones pròximes, però també competents per obtenir un assessorament tècnic en matèries que així ho requerien. Açò no generaria majors problemes de representació política si les decisions es prengueren en consells generals oberts a la participació de tot el veïnat.

El següent problema és dilucidar de quina mena de consell general estem parlant, si d'un que congrega tots els veïns (com els que trobem als llocs menuts del Maestrat de Montesa fins als anys vuitanta del Trescents, a l'estil de les antigues assemblees veïnals); o bé d'un consell general "desvirtuat" (institucionalitzat en la segona meitat del segle XIV, a l'estil del de Tàrrrega estudiat per Max Turull) que és simplement el consell particular augmentat amb la participació d'altres prohoms, de manera que "representa" la universitat (i ja no és la universitat). La documentació vilafranquina no ens permet contestar amb seguretat aquesta pregunta, però la sensació que dona és més aviat d'una escassa institucionalització del consell general. No sembla haver-hi una doble estructura amb un consell particular i un fals consell general format pel particular més un

cert nombre de prohoms. No queda clar si poden participar tots els veïns o són els jurats els encarregats de cursar les convocatòries amb un cert grau de discrecionalitat, però sí que es percep la preocupació per obtenir participacions àmplies.

Un dels àmbits de decisió en què per més temps perviu la pràctica del consell general és en l'elecció dels oficials. A partir dels conflictes produïts en Vilafranca entre 1392 i 1401 podem deduir alguns aspectes referents al sistema electoral que en la pràctica s'hi feia servir per designar justícia i jurats. En primer lloc sembla fora de discussió que l'elecció s'efectua en un consell general, en el qual no sols participen els "consellers" sinó que la reunió està oberta a d'altres veïns. Quants? Això ja resulta més difícil de concretar. Dels més de 50 que diu el document de 1392 als menys de 15 en la de 1400. En tots dos casos són al·legacions interessades de part (no tenim l'acta de la reunió) que probablement exageren la participació, cap amunt o cap avall, per reforçar els arguments jurídics de les seues "protestacions". Tot plegat fa la impressió que la convocatòria i participació en aquests "consells generals" no està plenament institucionalitzada, sinó que presenta zones d'ombra que permetrien el joc polític dels jurats i principals prohoms. Així, en 1400 un dels jurats acusa a l'altra part d'haver-ho fet per manera que "no fossen demanats sinó pocs hòmens". En maig de 1401 Berenguer Centelles demana als jurats que només convoquen els consellers per evitar els desordres que s'esperen en una reunió d'elecció de jurats que es preveu tensa després del que havia ocorregut cinc mesos abans. No té èxit i el bàndol contrari s'imposa en la seua exigència que la reunió no es podia fer sense donar oportunitat de participar a tots aquells que ho volgueren.

La segona observació és que en aquests consells generals l'elecció que es fa dels càrrecs municipals és directa, sense donar entrada encara a l'atzar tot introduint una segona fase de sorteig després de l'elecció. Per aquesta mateixa raó les tensions i enfrontaments que hem documentat a finals del XIV i inicis del XV són d'alta intensitat.

La tercera conclusió té a veure amb la capacitat de les oligarquies locals per manipular aquestes assemblees de participació oberta. En l'elecció de justícia de desembre de 1400 hem vist que Berenguer Centelles pot manejar perfectament la situació per posar com a justícia el seu candidat: força primer una assemblea amb poca participació; la majoria o no hauria acudit, o veient els enfrontaments i conscients que no podien fer front en aquell moment a les pretensions del prohom més ric i influent del lloc (feia dies que tots sabien el que anava a passar, segons denuncia un

dels jurats) opten per tornar a casa o bé s'abstenen per no haver-se de significar. I després no té problemes per forçar la voluntat del lloctinent de batle utilitzant unes formes d'acció política que avui qualificaríem de tràfic d'influències o coses pitjors. És cert que cinc mesos després, preveient la reacció que s'està organitzant contra la seua hegemonia política, Berenguer Centelles demana als jurats que només convoquen als consellers per a l'elecció dels nous jurats; i fins i tot maniobra per pillar desprevingut el bàndol rival exigint que s'avance un dia la data d'elecció que era habitual en Vilafranca. No té èxit en les seues exigències i serà derrotat en l'elecció de jurats de 1401, quan el partit contrari aconseguix imposar els seus criteris sobre com s'ha de fer l'elecció.

En qualsevol cas, el que vull destacar és que aquests prohoms no necessiten un canvi de règim electoral per assegurar el seu control sobre les estructures del poder comunal. Podríem pensar que amb el final de les eleccions efectuades en consells generals, i la seua substitució per consells restringits, s'afavoreixen els interessos de les oligarquies per aconseguir el monopoli de les instàncies de govern. Però el cert és que tampoc no els feia falta. Estaven acostumats des de feia dècades —potser de generacions— a dirigir i manejar aquestes assemblees per assegurar la seua posició de preeminència. La seua riquesa material, les seues relacions, el poder social, la participació en confraries o l'administració d'almoines, fins i tot el clientelisme o l'endeutament crònic cap a les seues persones de bona part dels veïns, tot plegat constitueix un ampli ventall d'instruments per acaparar el poder local independentment que aquest es dispute en assemblees àmplies o en assemblees restringides.

El sistema d'eleccions basat en consells generals i elecció directa acaba en algun moment durant les dues primeres dècades del segle XV. A partir dels anys vint les eleccions s'efectuen en consells restringits, i s'hi introdueix una segona fase de sorteig per evitar la cruesa dels enfrontaments polítics que hem vist a les acaballes del Tres-cents. De segur que l'objectiu perseguit pel poder reial en introduir aquestes modificacions era evitar els enfrontaments i bàndols, i les oligarquies locals simplement s'adapten al nou sistema com havien sabut aprofitar l'anterior. En tot cas, el sistema d'elecció dels oficials s'equiparava al que ja regia en la ciutat de València des de finals del segle XIII i podem documentar en les principals viles de reialenc des d'inicis del XIV, acabant amb les peculiaritats que fins aquell moment encara subsistien.

El nou sistema requereix també de nous espais físics on dur a terme les reunions, que mentre eren obertes se celebraven en espais com els

porxos de l'església, una plaça porticada o al mateix interior del temple. Assistirem així a la construcció de cases de la vila, allotjant en diverses dependències tots els serveis municipals. Entre ells cal destacar les noves sales de consell, àmplies i adaptades a les noves necessitats polítiques. La riquesa generada en aquest context específic d'exportacions massives de llanes, així com també la voluntat de les elits comercials que governen les aldees de mostrar la seua potència i les seues aspiracions a esdevenir en viles, explica aquest programa constructiu d'autèntics palaus gòtics d'inspiració urbana.